Масса а мехкашкара пролетараш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО
свет

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГIалгIай областен комитета а Грозненски горкома а, Нохч-ГIалгIай АССР-а Лакхехьарча Совета а. Грозненски къахьегамхой депутатий Совета а орган

Ера 15 МАЙ № 39 (2205) 1958 шу

Мах 20 кеп.

„Химически промышленность сихха дегIайоалаелга дерригача халкъий гIулакх а хинна дIаотта деза“

(ССКП ЦК-а майски Пленума соцам тIара)

Химически промышленность дегIайоалаелга а, хIаьта къаьстта синтетически материалаши цареx бахача наха а халкъа боахама а эшаш йола хIамаши хьаелга а сихдарах

6-ча мая 1958-ча шера ССКП ЦК-а Пленуме яь новкъоста Н. С. Хрущева доклад

Новкъостий!

ССКП ЦК-а Президиумо соцам баьб химически промышленность дегIайоалаелга а, хIаьта къаьстта синтетически материалаши царех бахача наха а халкъа боахама а эшаш йола хIамаши хьаелга а сихдаь дIадахьарна де дезача гIулакхий дош ЦК-а Пленуме дувца оттадолда, аьнна. Из дош Iалаьмате боккха паччахьалкхен лоархIам болаш хилар а лаьрхIа тIаийцар ЦК-а Президиумо из соцам. Еза-йоккхача индустрен хоадам беш йолча отраслех цхьа отрасль из хилара тарра, химически промышленность сихъяь дегIайоалайинза ярг ца хилар хьалхадоах мехка экономика дIахо айярна, технически прогресс бахьанце лоаттабеча къовсама, халкъанна эшаш дола товараш хьаделга совдаккхара декхараш кхоачашдарна эшача гIулакхаша.

Коммунистически строительствон планаш чакхъяхарна, хIара сага сих лаьрхIа продукци хьайира гIулакха эггара дукхагIа дегIадаьхка долча капиталистически мехкашта укх гарггарча ханашка тIакхе а, хьалхадовла а лаьрхIа дола СССР-а керттера экономически декхар кхоачашдарна металлурги, доагамеи энергетически промышленность, машинаш елга, гIишлони индустри санна боккха лоархIам болаш я хими а. Химен даькъе гучадаьнна эггара тIехьа дайзача гIулакхаша торо хулийт, геттара дукха йолча Iаламан ресурсех мехка халкъа боахаманна дикагIа пайда эца, хьалха цIаккха а бIарга ца лайнача боарамех дукха а тIехдаьнна дика а товараш синтетически материалех хьаделга доаржаде, хIаьта цои юрта боахам чIоагIа айбарои йиш хулийтаргья наха тIа-тIа дукхагIа эшаш дола барзкъаш, кога гIирсаш, цIагIа а боахам тIа а лелаю хIамаш укх гарггарча шерашкахь ма эшша хилийта.

Искусственнии синтетическии хьоасий, пластически массай, синтетически кхыча материалий низ бола промышленность укх гарггарча шерашкахь хьайира даькъе де дезаш дола ССКП Центральни Комитетои СССР-а Министрий Советои къоастам баь гIулакхаш халкъа боахам дегIабоалабаргахьа, къахьегамхой бахара хьал-торо лакхаяккхаргахь кхы цхьаькха а боккха керда гIа баккхара маIан долаш гIулакхаш да. Химически промышленностан керда отраслеш сихъяь дегIайоалайиро йиш хулийтаргья доккхийча боарамашца металлаштеи кхыча материалаштеи меттел, синтетически материалех хьаяь дукха а дикагIа йола хIамаш лелае. Цох торо хургья хIамаш дукхагIа хьае, сихагIа а, дикагIа а, дIабода мах кIезигагIа болаш а гIишлонаш хьалъе, къаьстта а наха чуIе цIенош хьалде.

Промышленность а, юрта боахам а дIахо дегIабоалабара, мехка экономически низ чIоагIбара, халкъа хьал-торо хадданза тоаяра хьакъехьара XX съезда решенеш ларде а лаьца, цу решенеш тIа гIолла партес лелабеча боккхача балха лоархIамера дакъа лархIа дезаш да ЦК-а Пленума хьалхашка дувца оттадаь дола ер гIулакхаш.

I.

Советски Iаьдала исторически толамаш

Новкъостий! Общество коммунистически новкъа йоаккхаш ше беш мел бола болх марксистско-ленински хьехамца бу вай партес. Общество дегIаахара законех дола наькъаш а, из хьалха тетташ дола керттера низаш а кIоаргга хьаделлаш, тIайоагIача хана хургдолчун перспективаш а, цунга долха наькъаш а сийрдда бIаргадайташ ба из сийлахь-боккха революционни хьехам.

Коммунизман Iилманна лард елларашa, болхлой классан баьчча а хьехархой а болча Марксеи Энгельсеи, обществон дегIаахар, классий шоайлара гIулакхаши царна юкъера къовсами Iома а даь, хьахьекхар исторически дегIаахара лостам, цхьа общественни формаш дIа а ювлаш, царна меттел кхыйола, дукхагIа прогрессивни йола общественни формаш хьахилар законах хиланза дaргдоацаш долга. Цар хьахьекхар, ха кхоача а енна дIаяьннача феодальни строянна меттел тIаена капиталистически строй, обществан хIама хьадеш дола низаш дегIадоагIилга сих а деш, шийхана прогрессивни гIулакх доаллаш хинна хилар. Царна цунца цхьана бIаргагора капиталистически строянна чухь йоахка овлан тIара вIашдухьленаш: капиталистически обществан керттера социальни вIашдухьле шоайла моастагIал долаш йолча капиталистийи пролетарийи классашта юкъера, вешта аьлча, хIамаш хьаеш йола еррига средстваш шийдоалахь йолча классаннеи шоай доалахь хIама а доацаш, чу а этта шоай къахьегам бохкилга мара кхы хIама доацача болхлой классаннеи юкъера вIашдухьле хилар белгалдоахар цар.

Хьегача къих луш бола мах мамогга кIезигагIа бала а, къахьегамхошта чIоагIагIа эксплуатаци а еш, шоашта дукхагIа пайда баккха а гIерт капиталисташ. Болхлой классан гIулакх кхыча бесса да. Шийхьал-торо тоадарна, ше хьегаш долча къих луш бола мах дукхагIа хилийтарна, классови къовсам а лоаттабеш, эксплуатацен низкъала Iоткъам, капиталистически лоалла оттабара Iоткъам тIера кхоссарна тIакхувш я из.

Iилманца кIоаргга тохкам а баь Марксеи Энгельсеи хьахьекхар капитализм йоханза ярг ца хилари цун метта тIайоатIа социализм котъяланза ярг ца хилари, башха а баьшха, бакъбаь хьаоттабир, капитализманна каш доаккхаргдари коммунистически общество, классаш йоацаш, эксплуатаци а низ-Iоткъам а боацаш йола общество хьаергьяри пролетариат хиларца бола цун дерригдунен-исторически лоархIам.

Кердача исторически хьалашка хьежжаь, марксистски хьехам дIахо а хьош, творчески дегIа а боалабеш, В. И. Ленина гучаяьхар капитализм шийтIеххьарча, империалистически лагIага кхаьчача ханара, цунна чура вIашдухьленаш кхы дукхагIа иръяла йишйоацаш иръенна а, капитализмангара коммунизмага довлара зама хьаотташ а йолча ханара капитализман башхалонаши хургдола керттера дараши. Марксизмо-ленинизмо хьех, капитализмангара коммунизманга довлар, эволюцен наькъаца а ца хулаш, къахьегамаи капиталаи юкъе латтача къизача къовсамца, капиталистий классанна духьал пролетараша лоаттабеча революционни къовсамца хургда, яхаш. Духхьала цу тIара хьадоагIаш да, денал долаш йола шийполитически организаци хиланза болхлой класс ярг ца хилар — пролетариатанна хьалха оттилга, барт-цхьоагIо йолаши кхотабеннеи уж хулийтилга, интернациональни бувзамаш шерделга, дунен дерригача мехкашкарча пролетарий цхьа барт белга шийна тIадожаш йола революционни марксистски парти.

Исторически земо хьех, болхлой класс барт дикагIа вIаштIехьабаьнна мел хул, цун авангард— чакхъяллалца шийклассан гIулакхаш хьаллоацаш, марксизманна-ленинизманна тешаме йолаш классови къовсама чоалхане эттача хьалашта юкъе политически нийса никъ, стратеги, тактика оттае а, дIакхахьа а ховш йола денал дола революционни парти шийболх кхотаеннагIа беш ме хул сихагIа социализм котъяргхилар.

XIанзарча общественни дегIаахара деррига челаро, революционни къовсама практико, вай мехка а, кхыча дуккхача мехкашка а социализм котъяларо бакъду марксизман-ленинизман Iилман выводаш нийса хилар. Капитализм хьахилар а чIоагIъялар а Малхбузен мехкашкарчул тIехьагIа хилар Россе, цудухьа Европан дукхагIа дегIадаьхкача капиталистически мехкашка болхлой болам хьахинна а, шоашта юкъе эггара низ кхоачашагIа яр Германен социал-демократически парти а йолаш, болхлой классан дуккха нах чулоацаш йола партеш йолаш а ха яр вай мехкара болхлой класс исторически новкъа а яьнна хьаэтта ха.

Империализман вIашдухьленаш иръяларца а, революционни къовсама юкъ-моттиг Россе хьачуярца а дерригача дунен болхлой болама юххьерча позицешка эттар российски къона пролетариат. Ленина хьаяь йолча марксистски партес, ше керте а этта, толам боаккхача социалистически революцега йигар российски болхлой класс. Ше хьахиннача эггара хьалхарча деношка денз, реформистски социал-демократически партешта цхьаккха хIама тара йоацаш, кердача тайпара парти йолаш хьайоагIа вай парти, цо лакха айяьй революционни марксизман байракх, цIаккха а машар боацаш къовсам лелабаьб оппортунизманна а ревизионизманна а духьал. Болхлой классан барт вIаштIехьа а боахаш, из кхота а еш, вай партес из кхеяьй марксизман идеяй кхетамца, Iалаьмате къиза духьале ца еш капиталисташа шоай позицеш хьахецарг ца хилар, революционни къовсам а лоаттабеш мара котало йоаккхалургIоацилга кхетадайташ. Алхха ишта йоацар йоаккхалургьяц, болхлой классага хьалхле а йолаш, болхлой классанеи ахархоштеи юкъера цхьоагIо шийлард йолаш йола социалистически строй.

Коммунистически партега хьалхле а йолаш чакхъяьккхача Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революцес социальни а экономически а прогрессан новкъа, социализм оттаеш болча сийрдача новкъа баьккхар вай мохк. Октябрьски революцес къамаш хIалак хулчара баьккхар вай мохк. Массанена а дагадоагIаш да 1917-ча шера, Сийлахь-боккха Октябрь хьаотташ вай Даьхен, цун халкъий кхелех лаьца Ленина аьнна хинна бокъонца довзаш дола дешаш:

«Шийполитически строяга диллача Россе хьалхадаьннача мехкашта массехк бетта тIакхеелга даьд революцес.

Бакъда, цун кхоачам бац. ТIом юхь ергйолаш бац, цо дош цхьаккха къахетам боацаш хьаьда оттаду: е хIалак хинна дIадала дезаш, е хьалха латтача мехкашта тIа а кхийна, иштта экономически а царел хьалха довла дезаш...

XIалак хинна дIадалар е берригача низаца хьалхашкахьа дIадахар. Ишта оттадаьд дош исторес» (Сочиненеш, том 25, оагIув 338).

Из исторически декхар кхоачашдара тIехьа лоаттабеча къовсам тIа Iалаьмате дукха халонаш эшае йийзар советски халкъан. Ховш ма дий, революци хилалехьарча Россен экономика геттара тIехьайисаь а, промышленни производствон боарам лоха латташ а хилар. 1913-ча шера Россе хIара сага сих кхоачаш хьаеш хинна хIамаш США еш хиннарел: Iаьржа металлаш 11—12-зза, кIор — 25-зза, мехкдаьтта — 6-зза кIезигагIа хиннай. Къаьстта а чIоагIа тIехьайисаь хиннай Россе химически промышленностени машинаш яреи даькъе.

Революци хилалехьарча Россен экономически хьал кхы а нонагIа халача доаккхар промышленностан лоархIамегIа дола доакъош доазол дехьарча капитала карадаха хиларо. Масала, къулбехьара металлургически а, кIор боаккха а промышленность, еррига а хIана яц аьнна, доазол дехьарча промышленни фирмайи банкийи кара яр. Аханел дукхагIа дола мехкдаьтта а, Россе доаккхача дошох оццда дакъа а иштта доазол дехьарча капитала доалахьа дар. Iалаьмате дукха Iаламан рузкъаш а, къахьегама низаш а долаш йолча паччахьа Россес доазол дехьара хьачукхухьар мехка чухь боагабеш мел болчох 20 процент гаргга кIор, даш, — 80 процент, цIаста 30 процент, лаьтта тоадеш йола минеральни молхаш — 80 процент, металл тедаш йола машинаш — 85 процент, ялаташ хьокхаш йола машинаш — 60 процент, ялаташ оардаши дIадувши йола машинаш — 30 процентал совгIа; доазол дехьара кхухьар кхыметтел нохараш а, мангалаш, а кхыйола лоадам боаца юртбоахаман оатхалаш а.

Революци хилалехьарча Россен юрта боахам Iалаьмате тIехьабисаь бар, болх беш йола оатхалаш эсала яр, лаьттанцара балхаш кIезига пайда луча къаьнарча хьисапе дора, трехполкаш а, перелоташ а йолаш. Юртбоахаман лаьттаех беднякашкеи середнякашкеи хинна лаьтта деррига 37 процент мара дацар, хIаьта кIезига мара боацача помещикашка, монастырашка, кулакашка дар мехкарча дерригача юртбоахаман лаьттах кхо дакъа дича дукха хIама ца эшшаш царех ши дакъа. Дуккха а дукхагIа бола ахархой даиман кхера безаш бахар ца хьувкъаш ялаташ доврах а, моцал оттарах а.

ВIалла из ца хилча а чIоагIа тIехьайисаь хинна вай мехка экономика кхы а гаьнна тIехьашка яьккхар дунен хьалхарча тIемо, къаьстта а граждански тIемои доазол дехьарча паччахьалкхенаша яьча тIема интервенцеси. ГIулакх мичахьа кхаьчадар аьлча, 1920-ча шера мехка чухь лоаладаь чон 1862-ча шера лоаладаьчул шозза кIезигагIа дар, кIор — 1898-ча шера боаккхаш хинначул кIеззига дукхагIа мара баккхацар, мехкдаьтта 1890-ча шера доаккхаш хиннар миссел доаккхар, хIаьта кIада, тIахьежжа аьлча, крепостной Россе 1857-ча шера деш хиннар миссел дора.

Капиталистийи помещикийи низ-Iоткъам тIера Iо а кхесса, Iаьдал шоай бе а делла дIаэттача вай мехкарча болхлойи ахархойи дунен тIа эггара хьалхара паччахьалкхе хьае дIаболабала безаш хилар дIадахача бIаьшерах тIехьарча ах бIаь шерачухь паччахьа Россен экономикага хиннача хьала боарам тIара. Гой, цу бокъонца къеча хьал тIара, латташ граждански тIом а болаш, интервенци а экономически блокадаш а йолаш, бехьача боахам тIара моцал тIара дIадоладелар Советий къоначa республика халкъа боахам юхаметтаоттабелга а дегIабоалабелга а.

Керда вахар хьалдара декхараш кхоачашделга кхы а нонагIа халача доахар квалификаци йола кадраш кхоачам боацаш хиларо. Образовани, культура, кхетам царга ца кхачийтар аьлча, паччахьа Россера болхлойи ахархойи ма барра байха бар. Революци хилалехьа цу даькъе вай мохк Европе эггара тIехьадисаьча мехкех цаI бар, цига баьхача нахах дуккха а дукхагIа барaш дешар ца ховш бар. Геттара лакха квалификаци йолаш интеллигенци йолаш а, цу даькъе кхетамий лоархIаметIарча отраслешка дерригача дуненна цIихеззаь гIорбаьнна Iилманхой болаш а Россе массаза хиннаяле а, хIаьта а из интеллигенци боарам боацаш кIезига яр, къаьстта чIоагIа хоалуш дар юрта боахаман специалисташ ца тоъаш хилар.

Советски паччахьалкхе хьаьча В. И. Ленина цIаккха а кIорда ца деш дIадувцар нахага, мел чIоагIа халача хьале хилар вай мохк Октябрьски революци котъяьнначул тIехьагIа эттаьча хьалхарча шерашка. Советий республикага капиталистически паччахьалкхенашкара хьакхоачаш а е кхача йишйолаш а цхьаккха а тайпа экономически гIо-новкъостал дацар. Цул а совнагIа, герза низаца советски Iаьдал дохадаь дIадаккха гIерташ, тIема интервенци лелайир йиттa империалистически паччахьалкхено. Октябро мел даьр лорадарна болхлой класс, деррига халкъ тIа а хьехаш, Ленина хьалхашка оттадир декхар: боахам юхаметтаоттабелга, мехка экономика дегIайоалаяра лардий лард а, тIема гIулакхашта мохк чIоагIбергбола кIийле а из хиларах тарра, эггара хьалха еза-йоккха индустри а еш, низ болаш йола промышленность хьаелга.

«Еза-йоккха промышленность кIалхара ца яьккхача, из юхаметта ца оттайича, — яьхад Ленина, — вайга цхьаккха промышленность а хьаюлургьяц, хIаьта из ца хуле, воай лоIамера мохк ца хулаш дохаргда вай...

Россе кIалхара йоаккхаргьяр ахархой боахамашка ялат дика хьувкъар хинна Iац—из кIезига да, — ахархошта эшаш йола хIамаш лоаттаю легки промышленность тоаялар хинна а Iац — из а иштта кIезига да, — вайна иштта хиланза яргйоацаш я еза-йоккха промышленность. XIаьта из еза-йоккха промышленность дикка тоаярна дуккхача шерашках болх бе безаргба.

Еза-йоккхача индустрена паччахьалкхен субсидеш хиланза дaргдац. Нагахьа санна вай уж ца лохе, цивилизованни, — социалистически-м аз ала а алац—паччахьалкхе ца хулаш хIалак хургда вай» (Сочиненеш, том 33, оагIонаш 388—389).

ДIаьхийча мехкашкара гIо-новкъостал хург ма дий вайна, аьнна, хета ца дезилга белгал а доахаш, Ленина яьхад, кхом бинза барг ца хилар, из тар ма лу, массадолча гIулакхага дохийтар, кхыметтел школашка дохийтар а тIехь, кходеш юхаоза дезилга. Нагахьа санна, кхыметтел школашка дохийтар а кходе деза, аьнна Ленина аьннадале, ха йишйолаш да, мел хала хиннад цунна уж дешаш ала, хIана аьлча, цо, кхыча цхьанне а ца кхетадеча тайпара дика кхетадора, образовани ца хилча, дерригача халкъан культура лакх ца йича социализми коммунизми котъяла тарлургдоацилга. Бакъда, Ленина вож оагIув а гора — нагахьа санна цу хана кIеззига доацар ца хинна рузкъа образованега дIа а дахийта, промышленность хьае торо а йоацаш дисача, мохк мела а лорабала низ боацаш а хургхилар, моастагIчо из къиза бохаберг хилар.

КIоаргача хьакъалера Ленина идеяш яр эггара хьалхара халкъа боахама перспективни план оттаеча хана цун ларде лаьца хиннараш. Еза-йоккхача индустрен хоадам беш дола доакъош—метталурги, доагама, энергетически, химически промышленность, машинаш елга, транспорт — эггара хьалхарча аргIанна дегIадоаладелга лерхIаш хинна Россе электрификаци чакхъяккхара план яр из. ТIехьагIа вай пхе шера планаш увттаеча хана, царна ларде лийцаьраш а уж ленински идеяш яр, царца нийсъеш хила а хиннай, хIанз йолаш а я еза-йоккха индустри дегIаухилга керте лоаттадеш йола вай партен генеральни лини, вай мехка экономика еррига коммунизмага бодача новкъа дегIайоалаярна йола генеральни лини.

Коммунистически партес нийса кхета а даьд, дика ка йоалаш кхоачаш а даьд сийлахь-воккхача Ленина хьалхашка оттадаь исторически декхар. Даьхенна, социализманна тIакхоачача хIаманна ше бехктокхаме хилар кIоаргга кхета а деш, леррагI а цIаккха тIера ца йоалаш а дIакхийхьай вай партес Центральни Комитет керте а латташ, мехка индустриализаци ярахи юрта боахаме коллективизаци ярахи йола ленински генеральни лини, социализман моастагIашта а, массе а тайпарча оппортунисташтеи ревизионисташтеи а хоадам боллаш хIама а тохаг. Вай мехка болхлой классанна а ахархошта а, Октябрьски революцес даьхараш карара ца доалийташ дIачIоагIдарна, социализм хьаярна, коммунизм котъяларна эшаш дола хьалаш хьадарна йиззаь ма эшшара яр ленински политика. Дерригача мехкий революционни болхлой классан хьашташта а нийса доагIаш дар из, хIана аьлча, эггара хьалхарча социалистически мехкага дуденнар карара даларо тIехьашка ца кхоссаш бутаргбацар дерригача халкъашта юкъера болхлой болам, цох чIоагIдала а дIаьхдала а тарлургдар дерригача мехкашкарча эксплуататорий оалал.

Советски Союзе социализман ка ювларо чIоагIйора шийвахара гIулакх тоадара а бокъонаш яхара а тIехьа ерригача революционни пролетариато лоаттабеча къовсам тIа цун позицеш, тешам болийтар машара, демократен, социализман идеяш торгхиларах. Вай мехкарча болхлой классо, эггара хьалха социалистически революци а яь, социализм котъяккхар тIехьа лоаттабеча къовсам тIа хьахьекхар идейность лакха йолаш, деррига дунен тIарча кортмукъале бахьан хьайначa болама авангард а, чIоагIале а хиларах тарра, Советски Союза керттера декхар а, цунна тIабожа бехктокхам а кIоаргга кхетабеш а ше хилар.

XIанз вайна-м, новкъостий, хала дац гаьнна хьалха дIадаха исторически гIулакхаш дагалувдаш дувца. Цхьабакъда, дицдалийта йишъяц, мел йоккха халонаш йолаш, мел чIоагIа низ тIабахийта кхоачашдир вай партес а советски халкъо а социализм хьалъяра декхараш.

Ткъаь пхиъ шерал дукхагIа ха яьккхар Советски Союзо кхы цхьаь цаI социалистически паччахьалкхе йоацаш, ше цхьаь йолаш, тобаькхa дадаш капиталистически мехкаш а долаш. Кхыметтел империалистически паччахьалкхенаш гуччахьа вайна духьал герзацара тIом ца беш йолча хана а тIехь, Советски мохк массаз а саькх хила безаш гIулакхаш леладаьд цар. Гонахьа дадача капиталистически мехкашкарча моастагIлен низаша ца деш цхьаккха хIама дитаьдац социализманна духьаларча къовсама: Советски Iаьдала духьал заговораш вIашагIйийхкай, Ленин ве гIийртаьб, Советий республиканна духьал цкъа мо дуккхаз а тIема походаш лелаьй.

Интервенташ боха а баь Советски мехка доазон тIара аракхайсаьчул тIехьагI а, контрреволюци йохаяь хIалак яьчул тIехьагI а болхлой классан моастагIаша, социализман моастагIаша дуташ дацар дунен тIа эггара хьалхарча социалистически паччахьалкхенна духьал къувсалга, из йохаяь дIаяккхарга догдоахилга. Дуккхача капиталистически мехкаша дукха ха яьккхар Советски паччахьалкхе къоабалъе ца туташ, хIаьта Советски Союз къоабалъяьчарех цхьабараш цунцара торгови а дипломатически а гIулакхаш дохаде баьлар. Эггара боккхагIа болча капиталистически мехко — Американ ВIашагIкхийттача Штаташа — 16 шу даьккхар Советски Союз къоабалъе ца туташ.

Агрессена дукхагIа тIера долча империалистически оакхараша вIашка увзар советски Iаьдала духьалара блокаш, вIашагIдехкар «соанаш», аьнна, цIи дIаяха дола гIулакхаш, тIема гIулакха йола пакташ увттайора. МоастагIа массаз а ше волга хьахойташ вар, тIема гIулакха кийчча долаш ца даьгIача вай ца доалийташ дар цун гIулакхаш. Нагахьа санна эшшаш йола фелал йолаш ца хуле, нагахьа санна социализмо даьраш лораде низ бола тIема эскараш хьа ца дойя, нагахьа санна контрреволюци йохаярна эша органаш вIашагI ца йохке, моастагIа юхатохарна эша дикагIа дола герз шортта цунга дIа а кхачийта, мохк тIемах лорабарна йола чIоагIале хургйола низ бола индустри хьа ца йойя — нагахьа санна уж гIулакхаш ца дойя паччахьалкхе йовргхилар, империалистически мехкаша из йохаергхилар даиман вайна дагадохийташ дар деррига а лийнна гIулакхаш.

Коммунистически партега хьалхле а йолаш леладаьча революционни тIемаш тIа чIоагIденначa вай халкъо дика кхетадора шийна тIалатта сийлахь-доккха исторически декхар. Лоаццигача ханна низ бола социалистически индустри хьа а яь, мехка берригa халкъа боахам техникаца кийч а баь, цIаккха а ца хиннача тайпара къахьегама турпалал хьахьекхар цо. БоккхагIчарна дика дагадоагIаш да, вай индустрен хьалхара предприятеш мишта хьайир, духьал увттa халонаш а йохаеш, шоашта ийшаьр а ца лоархIаш мел доккхача хьинарийца ухар советски нах пятилеткай стройкашка, хьа а еш, сиха болх бе йолайолийтар Iалаьмате йоккхий предприятеш, Iома а йийя, караерзайора керда техника, шоай дакъа чукхухьар Даьхен низ чIоагIбарна. Керда заводаш хьае деча субботникашка е воскресникашка, доахаш иллеш а долаш, эзараш нах ухаш гора цу шерашкахь.

Революци граждански тIемеи денош латтача хана шоаш лийттаьча тайпара, шоай беррига низ социализман гIулакха дIа а луш къахьегар советски наха машарерча строительствон фронте а. Цар дика кхетадора, вай мехкарча халкъашта кхы никъ ца хилар: е тIехкар эзаь, шийга додар мамогга кIезигдаь тIадийрззаь хьегача къица Даьхен низ а йIаьхел а хьаделга, е моастагIчо дохаделга, юха а шиймохк тIема цIера юкъе чухьолга, капиталистийи помещикийи низ-Iоткъама кIал къел а Iувшаш бахилга къахьегамхошта кач доллилга.

Шийдулхах-цIийха йолча Коммунистически партех боарам боацц аш чIоагIа теша а тешаш, цунна тIехьа ихаьд советски халкъ, цIенача дег тIара хьаллоаттаяьй цун хьакъалера политика. БIаь шерашкахьа леладаь экономически тIехьадисаь хилар дIа а даьккха, вай халкъо шийДаьхенах низ болаш йола индустриально-колхозни паччахьалкхе, цхьаннега йоаккхалургйоаца социализман крепость яьй, из дар фашистски захватчикаш чутIортара духьал лоаттабаьча къовсам тIа котало яларна хоадам беш дола бахьан.

Сийлахь-боккхача Даьхен тIема бирса халонаш лайнача советски халкъо карара ца доалийташ лорадир шийсоциалистически толамаш, яьккхар дерригача дунен историен лоархIам болаш йола котало, деррига адамаш фашистски лоала кIал оттадара кхерама кIалхара даьха а Европани Азени мехкашкарча бIаьш миллионаш болча къахьегамхошта социализманга бода никъ хьабийла а йола котало яьккхар гитлеровски фашизми японски милитаризми эша а яь.

Германски фашизми японски милитаризми хIалакъяьчул тIехьагIа, гитлеровски захватчикашта гIодеш хиннача цхьайолча паччахьалкхений правительствош дIаяьнначул тIехьагIа, цу мехкашкарча адамаша лоаттабаь къовсам бахьан долаш Европеи Азеи хьайир социалистически ларда тIа хIанз шоай боахам хьалбеш йоахка халкъа-демократически паччахьалкхенаш. Социалистически мехкаша шоай низаш вIашагIтехар социалистически строительствон декхараш толамца кхоачашдарна, шоаш бе делла Iаьдал лорадеш империалистически паччахьалкхенашта дикагIа духьал оттарна.

Бакъда, вай хIанз а дицдалийта йиш яц империалисташ вайна духьал агресси ца е лаьрхIа боацилга. Цудухьа вай дIахо а дегIакхувла еза воай экономика, цун лард — еза индустри, социализман мехкех моастагIий латар таIазар доацаш царна из дусарг ца хилар, нагахьа санна цар из дойя хIалакбеш шоаш юхатохарг хилар а бохабергхилар а моастагIашта ховргдолча тайпара лоаттае еза вай оборона.

XIанз, социализман низаш боарам боацц аш дегIадаьхкача а хIара денна дегIаухаш латтача а хана, Советски Союзи, халкъан Китайи, вож социалистически мехкаши цхьа барт-цхоагIо йола дунен социалистически лагерь хинна дIааиттача а низ болча турпало санна цар низаш Iоадеш латтача а хана капитализманцарча къовсамера керттерча гIулакхех цаI да социализман мехкий экономика дIахо а дегIайоалаяр. Цо материальни лард йолл, из гIонна а лувцаш, марксизмо-ленинизмо хьахьекхача новкъа гIолла дIааха йиш я болхлой классага.

Социализман моастагIаша аьладит дувц вайх, коммунистех, социализм дIахо дегIайоалаяра дешаш вай тIемаца къоастаде гIерт яхаш. Нагахьа санна хьалха, Советски Союз цаI мара йоаца социалистически паччахьалкхе йолча хана, Iалаьмате йоккхий халонаш духьала латташехьа, а, цунна социализм котъяккха мегадале, тIаккха хIанз, миллиард саг гаргга нах бахаш массехк социалистически мохк болча хана, дуккха а дукхагIа таронаш хьахиннай социализм сихагIа дегIайоалаярна. XIанз долаш долча хьалашка дунен социалистически лагера мехкашка я низ бола промышленность, лаккхача боарамга кхоачаш дегIадена Iилма, техника, культура, шоайла кхотаденнача халкъашта юкъера барт-цхьоагIо. Цу дерриганеша сакхетам чу боалабу империалисташ, юхаетт цар тIема уйлаш.

Къахьегамаи капиталаи, социализманнеи капитализманнеи юкъера къовсам царна юкъера низий бустам машарца цхьана дахаш, машаре яхь лоаттаеш къоастaлуча хана дах вай хIанз. Из яхь лелача юкъе гучадаргда малагIча стройс дикагIа дегIакхувларгда хIамаш хьаеш дола низаш, къахьегама овсарле малагIчо айергья, халкъанна эшаш дола материальнии духовнии хьамаш малагIча стройс дикагIа Iалашдергда.

Советски паччахьалкхе латтача 40 шера чухь, 20 шерал кIеззига совгIа ха мара хиннаяц вайна машарера гIишлонаш хьалъе, вокх шерашка империалисташа хьахьоарчадаь тIемаш леладе е уж тIемаш бахьан долаш беха боахам юхаметтаоттабе бийзар советски халкъа. ТIемаш лаьттача шерашка а бохабаь боахам юхаметтаоттабеча хана а йоккхий халонаш дукха хинна йоллашехьа а, Iалаьмате доккхий толамаш даьхад вай халкъо социализм хьалъеча, хIаьта бокъо а йолаш цу толамех доккхал де йиш а я цун.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

Химически промышленность дегIайоалаелга а, хIаьта къаьстта синтетически материалаши царех бахача наха а халкъа боахама а эшаш йола хIамаши хьаелга а сихдарах

6-ча мая 1958-ча шера ССКП ЦК-а Пленуме яь новкъоста Н. С. Хрущева доклад

ДIахододар.

Советски мехка вахара хIара кердача шеро лакхагIча латIа тIа йоаккхаш айю цун экономика. Из къаьгга хьахьокх вай халкъа боахам дегIаахарах долча гойтамаша.

Промышленни продукци хьаяра гIулакха дукхагIа дегIадаьхка капиталистически мехкаш гаьнна тIехьадитад Советски Союзо хIанз, хIаьта Американ ВIашагIкхийттача Штател мара тIехьа а йисаяц. Вай мехко хадданза лоацъю из юкъ, хIана аьлча промышленни производство дегIаахара сухалаш вайцига массехказза лакхагIа да США-рчул.

Из гIулакх дика хьахьокхаш да тIеххьарча диъ шера, вешта аьлча 1953-гIчеи 1957-гIчеи шерашта юкъерча хана, промышленни продукцен лоархIамегIа дола тайпаш СССР-еи США-еи хьаделга шера юккъера лаьрхIача долча сухалийи еррига продукци дегIаахареи гойтамаша:

	Шера юккъера лаьрхIача сухалаш дегIаахара проценташ		Шера юккъера лаьрхIача еррига продукци дегIаахар	
	СССР	США	СССР	США
Аьшка руда	9,0	—3,2*	6,1 млн. т.	—3,0* млн. т.
Чон	7,8	1,1	2.4 млн. т.	0,8 млн. т.
Болат	7.6	0,2	3,2 млн. т.	0,3 млн. т.
КIор (кхеран кIора хьисапе лоархIаш)	9,7	1,3	30,6 млн. т.	5,7 млн. т.
Цемент	16,0	2,7	3,2 млн. т.	1,2 млн. т.
Зипаш	7,8	—3,1*	18,4 млн. т.	– 9,8* млн. м.
Телата кога гIирс	7,3	4,3	19,3 млн. пар	23,1 млн. пар.
Электроэнерги (электростанцеша шоашта эшача дIабохийтар боацаш)	11,6	8,6	17,4 млрд. квт/сахь	50,4 млрд. квт/сахь
Мехкдаьтта	16,8	2,7	11,4, млн. т.	8,8 млн. т.
Iаламан газ	28,2	6,1	2,9, млрд. кбм.	15,9 млрд. кбм.

(* минуса знако хьагойт США мехка белгал яккха продукци кIезигъялар).

Цу гойтамаша йоах, аьшка руда, кIор, мехкдаьтта, чон, болат, цемент, зипаш дегIаахара сухалашка диллача а дукхагIа хьадарга диллача а Советски Союз США-л хьалхайоалаш латт. Электроэнерги йоаккхилга, газ йоаккхилга, кога гIирс хьабелга дегIаахара сухалашка диллача США-л хьалхадаьннад вай, цхьабакъда еррига продукци шерра-шера дегIаахарга диллача хIанз а тIехьа да вай царел.

Вай экономика планах а сиха а дегIаухилга Iалащдеш йола социалистически боахама система тIеххиларо, сухалашка диллача вайга совле хиларо бокъонца тешам болийт промышленни производствон боарамга диллача СССР США-л гарттарча хана хьалхаяргхиларах.

Капиталистически экономикаца тарлуш дола лохъялари кризисаши фу да ца ховш, даим дегIаух социалистически экономика. ТIеххьарча хана капитализман керттерча мехка — Американ ВIашагIкхийттача Штаташка — доалдеча гIозараша яхачох экономика айъяр духьа тIема гIулакха еш Iаладмате йоккхий расходаш йоллашехьа а, тIом сацачул тIехьатIа цIаккха а цалохъеннача тайпара чIоагIа лохъеннай производство хIанз.

Ховш ма дарра, укх шера хьалхарча квартале Советски Союзе промышленни производствон боарам 11 процент лакхагIа бар 1957 шера цу хана хинначунца нийсбича. Американ ВIашагIкхийттача Штаташка, американски официальни статистикас баьча лоархIамах, промышленни производствон боарам 1958 шера хьалхарча квартале 11 процент лохагIа бар соахка хьалхарча квартале хинначул. Цунах къаьстта а чIоагIа лохъеннай цар езача промышленностен керттерча доакъошкара производство. Масала, мехкдаьтта доаккхилга цу юкъа 12 процент лохденнад, кIор боаккхилга — 21 процент, болат лоаладелга — 40 процент. Дуккхача ханна леладе дезаш дола потребительски товараш хьаделга 20 процент лохденнад, хIаьта автомобилаш арахецилга — 26 процент.

США производство кIезигъяларо наха бе болх ца хилар дIахо кхы а совдоаккхаргда. Кхыметтел американски статистикас кIезигагIа баьча лоархIамах а вIалла бе болх боацаш бола нах укх шера хьалхарча квартале 5 миллиони 200 эзари саг вар, тIом сецачул тIехьагIа цIаккха а хиннабац ужжамиссел дукха бе болх боацмаш нах. ХIаьта США-н профсоюзаша баьча лоархIамах вIалла болх боацаш бола нах 6 миллион сагал дукхагIа ба. Цхьабакъда, цу юкъе а батIац юкъ-юкъе мара бе болх ца нийслуш бола миллионаш нах. Дуккха нах бе болх боацаш хилар бахьан долаш хIанз цIаьккха а йоккха социальни къел тIаккхьчай Американ ВIашагIкхийттача Штатий болхлошта. Цу тайпара болхлой классан хьал-торо талхаш латт алапен фонд чIоаггIа кIезигъярах а наха ийдеча товарашта хадданза маьхаш тIадетталуш хиларах а.

Кхыметтел буржуазни экономисташа а йоах хIанз а тIехьа керда экономически кризис этта хиларах. США хIанз долаш дола экономически хьал белгалдеш американски банкирийи биржерча маклерийи журнало язду: «ТIехь-тIехьа дукхагIа гучаювлача белгалонаша хьахьокх 1958 шера кхы а унзаратIча, экономика циклично лохъялар е экономически кризис ала тарлуча цхьан гIулакха США тIаоттаенна хилар. Нагахьа санна из иштта дале, хIамаех шоай цIераш яха ха хьатIакхаьчай».

Американски профсоюзий лидер волча Джордж Минис 15 апреле ше къамаьл деш аьлар: «Экономически балха хьакъехьа мел долча лоархIамеча хьокхамаша хьахьокх экономика дIахо а лохлуш латташ хилар. Экономически сцене цхьаь цаI маьлха зIы яц». Промышленни производство кIезигъярах, балха боаца нах дукхагIа хулаш хиларах долча статистически гойтамаша а, хIаьта иштта дуккхача буржуазни экономисташа деча мукIарлено а харцду хIанзара капитализм тоалуш а латт даиманна кризисашта кIалхара а яьннай яхаш дувца фаьлгаш. Бакъдараша хьахьокх экономически вIашдухьаленаш, производство кегаяь лелаяр капитализмах доаллаш дола дарба дулургдоаца айп хилар.

Вай мехка а дерригача социалистически мехкашка а производствон анархи яц: социалистически системо Iалащду хадданза а боаррамагIа а халкъа боахаман дерригa доакъош дегIаухилга, езача индустрега хьалхле а йолаш.

Социалистически промышленностьи хьалхарча аргIанна еза индустрии сихха дегIаяро мел эшар Iалащдир юрта боахам техникаца кийчбарнеи социалистически хьисапе эргабаккхарнеи. ТIеххьарча шерашка чакхдаьха гIулакхаш бахьан долаш мехкара колхозаши совхозаши кердача боарамга кхоачаш лакхъелар, лаьттанцареи хьайбашкареи йоала продукташ дикка алсамъяхарца. Юртбоахамгара йоахача дуккхача продукташка диллача Американ ВIашагIкхийттача Штаташкарча юртбоахама производствaн боарамга кхоачаш латт Советски Союз, хIаьта цхьайолча продукташка диллача хIанзле тIехьа а кхийнай кхыметтел хьалха а яьннай хIанз США-с уж продукташ хьаеча боарамал. Масала, 1957 шера Советски Союзе шура яккхар США-с йоаккхача шурийца нийсдича 95 процент дар, хьайбай даьтта кIеззига дукхагIа доаккх США-рчул. Советски Союз хIанзле а тIехъяьннай Американ ВIашагIкхийттача Штател кIа даккхара боарама шозза совгIа, шекар ду свекла яккхара — кхозза гаргга, тха даккхара — шозза ахаззеи.

Юртбоахама продукцен вож лоархIамегIа дола дукха тайпаш хьаделга алсамдаккхара а вай мехка цу тайппара доккхий толамаш даьхад, цхьабакъда, хIанз а де дезаш дукха гIулакхаш да США-на тIехьакхернеи хьалхадовларнеи. Боамби боаккхилга революци ялалехьарча ханаца нийсдича ялхазза совдаьннад СССР-е. Нагахьа санна революци ялалехьа США-л 14-зза кIезигагIа вай мехко боамби боаккхаш хиннабале, хIаьта 1957 шера США-с баьккхача берригача боамбех кхо дакъа дича ши дакъа гаргга бар СССР-е баьккха боамби. Цунах боамби хьувкъарга диллача СССР дуккха хьалха я США-л а дунен тIа мел долча вокх мехкел а.

Шеко хила езац, колхозни строй дIахо а дегIаахарахи машинно-тракторни станцеш эргаяхарахи йолча ССКП ЦК февральски Пленумеи СССР Лакхехьарча Советеи решенеша вай мехкара юртбоахаман производство кхы а чIоагIагIа айергхиларах. Гаргарча шерашка хIара сага сих дулх, шура, даьтта даккхара Американ ВIашагIкхийттача Штаташта тIехьакхе аьнна хьалхалаттача колхозашеи совхозашеи юхь йолаярах шерра баьржача боламо хIанзле а дика гIулакхаш хьахьекхад, хIаьта укх машареча яхье вай кот а долаш чакхдаргхилар тешшаме а да.

Кхачан продукташ шортта хилийтарна а, хIаьта иштта халкъа эша хIамаш хьаергйола натуральни бедал промышленностенна хIара шерра дукхагIа тела а массайола торо я юрта боахамга. Цу торонех пайда эцар духьа тIатеIIа, ца хаддаш болх белга мара хIама эшац.

ТIеххьарча шерашка промышленностьи юрта боахами дегIабоалабарна даьхача толамаша къаьгга хьахьокх мехкара халкъа боахами къахьегамхой хьал-торои дIахо а тоадарна тIаерзаяь йола партен XX съезда решенеш а, цул тIехьагIара мероприятеш а чакх ца ялийта беннача Маленкова, Кагановича, Молотова, царех дIакхийттача Шепилова группана шоай уйлах бохабеш хIама теха партии цун Центральни Комитети мелла чIоагIа бакъ хиннай.

Промышленни юртбоахамани производство Советски Союзе дегIаярах долча гойтамаша йоах, ленински политика йоаггIача тайпара а тIагIертта а чакхъяхар бахьан долаш Коммунистически партен хьалхленца советски халкъо исторически коталонаш яьхай социалистически экономика дегIайоалаеш, вай мехках низ бола индустриальни дунен держава ярца.

Маьхах эттача капитализман агенташа — шоай вахар капиталаца дийзача буржуазни журналисташа, литераторашa, философаша, экономисташа политика йовзанза бола нах кхерабе гIерташ ювц коммунизм.

Фу я социализми коммунизми? Из белггала цхьа общественни строй я, из йолча саго сага эксплуатаци е йиш а йоацаш, дерригa производствон средстваш обществон кара а долаш, цу общественна йолча гIойленнеи тоамаи царех пайда а эцаш йола. ХIаьта нагахьа санна аттагIа кхеталуш аьлча социализми коммунизми — из капитализмерчул дикагIа дола вахар да къахьегамхошта. Социалистически общество эггара демократически долча гIулакхашца вIашагIъелла я, нахага шоаш хьийгача къига хьежжа рузкъа а кхоачаш йола. Марксеи, Энгельсеи, Ленинеи коммунизме хургья яьха принцип я: хьинарга хьежжа къахьегари обществос хьадаьча рузкъаех эшарга хьежжа пайда эцари. Кхы дикагIа фу хургда сага! Марксизм-ленинизм Iомаянза бола дуккха къахьегама нах гIийттаб коммунизманна тIехьа къовсам лоаттабарна. ДикагIа долча вахарга кхача гIерташ даьд цар из. Октябрьски революци йоалача деношка Ленина яьхад: фабрикаш — болхлошта, лаьтта — ахархошта, машар — халкъашта. Уж коммунистий лозунгаш берригача къахьегамхоша кхетадеш дар, цар хьакхайкайора цар уйлаши дагалаттараши. Цудухьа кхыметтел дийша боаца болхлой а дийша боаца ахархой а тIехьа бар вай партена, вай Ленина тIехьа, дикагIа дола вахар оттадар духьа лоаттабеча къовсама Ленина шоаш бугилга а ховш. Царна ховра, шоай низаш вIашагIтехача котало йоаккхалургйолга, уж тешар Ленинах, большевикий партех тешар, уж хьал а лоацар. Шоай мукъале, шоаш хьадаьхараш лорадеш цар йохайир контрреволюци, тIехьашка кхайсар интервенташ, шоай пролетарски паччахьалкхе шийлоIамах хилар Iалащдир, социалистически Даьхе чIоагIъяр духьа халонаш лайра.

ХIанз социализм толаш хилар теоретически дIахьекха а ца Iеш, практически вахаро бакъ а даьд. Социализмах дола теоретически хIамаш массаза а юххьонца кIеззигача наха мара кхеталуш хилац, кхыметтел революционни болхлой классацарча наха а, цунна хьалхалаттача даькъа кхеталуш хул из. Бакъда общество эргаяккхара гIулакх вахаро ше социализмана тIехьарча къовсамга бугаш болча дуккхача къахьегамхоша къоастадеш да. Натахьа санна къовсамца дакъалоацаш дуккха адамаш хуле, ба а бац е хург а бац ший белгталарча цхьан новкъа, коммунистически общество хьалъярга бодача новкъа додаш дола из доккха Iаламат юхатохаргдолаш бола низ. Керда вахар дуллача халкъий боккха хIамаш хьакхоллаш бола низ бакъбаь хьахьекхар Советски Союзо. Из къаьгга хьахьокх социализман мехкаша — Китайс, Польшас, Чехословакес, кхычар.

Промышленни производство социализман мехкашкеи капитализман мехкашкеи дегIаахар хьахьокхаш дола статистически гойтамаш ераш да:

Шераш	Социалистически мехкаш	Капитализман мехкаш
1937	100 процент	100 процент
1950	365 „	141 „
1955	706 „	189 „
1957	867 „	202 „

1957 шера социалистически мехкашкара производство 1937 шера цар территорешка хинначa производствон боарамца нийсийча йиъаззеи ахаззеи дукхагIа тIаккхийттай. Нагахьа санна 20 шу хьалхагIа СССР цаI мара боаца социалистически мохк хинна хилар лаьрхIача хьакхоач социалистически системан промышленни производствон боарам цу юкъа 9-зза гаргга дегIабена хилар, капиталистически системан промышленность шозза мара дегIа ца енача.

Социализман моастагIаша бала бахьар вайга, адамашта эшаш дола товараш хьадара а цар вахар тоадара а кIезига уйла ю Советски Союзо яхаш цIогIарч деттар. Вайна критика йора буржуазни политически деятелаша. Масса тайпара хабараш дувцар вайх капиталистически вахара «хозленаш» хестаеши социализмах доацараш дувцаши баге шаьръеннача империалистий Iунаша. БIеха аьладиташ дувцар Советски Союзахи цун политикахи шоаш болхлой классагахьа а ба кхыметтел цун баьчаш а ба яхаш болча тайптайпарча ренегаташа, ревизионисташа, реформисташа. Капитала Iазапах къахьегам мукъабаккхара тIехьа къовсам лоаттабу оаха яха сурт увттаду цар, хIаьта мадарра аьлча капитализман агенташ ба уж. Социализманна критика а еш, бокъонца цо доаха толамаш къайла а кхухьаш, социалистически мехкех вIалла доацар а дувцаш, хIанзара капитализм хеста а еш, харцсоциалисташа юхадетт болхлой классан революционни низаш, цун классови уйла тувлаю, классови къовсамлелабу цун низаш сецаду, цу гIулакхашца капитализманна Iунал а деш.

Эггара дукхагIа меттакIаьлеш дувцар вай моастагIаша Коммунистически партеси Советски правительствоси халкъана эшарий терко яц яхаш. Цивилизацен хам ца беш, шоай эстетически эшар фуд а ца ховш бола аскеташ, дукха хьаькъал а доацаш кIезига культура а йолаш бола нах лоархIаш дувцар цар вай.

Советски халкъ, вай Коммунистически парти, моастагIаша мел дувцача йоахарашкеи аьладиташкеи ца а хьожаш, тешшаме хьаденад сийлахь-воккхача Ленина хьахьекхача шоай новкъа. Коммунистически партена дика ховра, общество революционно эргаяккхарна, керда вахар хьалдарна керттера лоархIам болаш дола гIулакх производствон керда способ вIашагIа а елла, из дегIайоалаяр, мехка материально-технически база айяр, дукха хана мохк тIехьабиса хилар дIадаккхар долга. Из харцде йиш йоацаш дола бакъдар кхетадара уйланца хьалкхебаьб гIулакхага диллача бокъонца бола шоай мехка дай хинна дIаайтта, керда вахар хьакхелла бола берригa советски нах. Сакхеташ лайра цар шоашта эшарий кхоачам ца хилар, духхьал шоашта эшачои вахара йоацача паргIатоннеи ханна сатоха мегарг хилар лоархIар цар, долла хIама керттера декхар кхоачашдарга — ший Даьхен низа лард а халкъа иразеи вахара хьал тоадалареи лард а хиларах тарра чIоаггIа дегIаена социалистически экономика хьаярга а дохийташ.

Вай еза индустри дегIайоалаелга керттера йоакхо яр, сицара гIулакх дар берригача къахьегамхой. Царна ховра из вахара эшилга. Масала, хьалха, паччахьа Росси йолча хана, ахархочо ше меца вале а говра йоакхо йора, хIана аьлча говр елча ахархочун вахар хIалак хулар.

Советски наха дика кхетадора хIанз кхета а ду вай говр социалистически индустри хилар. Цун новкъосталца яьхай вай исторически коталонаш, хIаьта дIахо йодача хана кердагIча, кхы а йоккхагIча лакхаленашка а даргда.

Боахам юхаметтаоттабеча низкъалча хана а промышленности юрта боахами сихбаь хьалбеш лаьттача хана а советски патриоташ раьза бар дикагIча хIамаех даь хозагIа дола барцкъаши кога гIирси ца а дувхадеш, хIанзарчоа аьха хIамаш лелае а, цIен че хоз ца еш сатоха, вайна массанена а хоза вахар дезе а дIаьхийчев культурании вахарах мел йоалла паргIатои рузкъеи вайна хьашт дале а.

Низ бола социалистически экономика хьаяра керттера декхар кхоачашдеш латташ, цунца шоай низ кхоачар дора партеси правительствоси вахара боарам айбарна, вай мехка Iилмеи культуреи толамца дегIаярна а бокъонца тоаяларна а.

Социалистически промышленносте даьха толамаш, кризисаши лохъялари фу да ца ховш из сихеи планахи дегIаахар бахьан долаш вай даиманна а дIадаьккхар болхлой классана бе болх ца хилар, итташ миллионаш бола нах производствона юкъеозилга Iалащдир. Болхлой реальни доходаш, мах боацаш дешар хьехари дарба дари паччахьалкхен чотах телаш дола пенсеши, кхыдола ахчаши, льготаши лаьрхIача, хIаьта иштта балха ди лоацдар а лаьрхIача пхезза гаргга дегIаяьхкай, революци ялалехьарча ханаца нийсйича.

Вай мехка юрта боахам социалистически эргабаккхар бахьан долаш даиманна а дIабаьккхаб ахархошта тIера бала, къел, лаьтта ца хилар, ялаташ ца хьувкъар бахьан долаш юкъ-юкъе моцалаш увттар. Къахьегама ахархой реальни доходаш революци ялалехьарча ханаца нийсйича ялхазза гаргга дегIаяьхкай.

Вай мехкарча халкъа вахар-хьал тоадаларах эггара чIоагIагIа бола тешам ба нах балар дикка кIезигдалар а саг дукхагIа вахилга а. СССР-е нах бовлга кIезигденнад революци ялалехьарча ханаца нийсдича диазза, бераш довш хилар ялхаззанел совгIа а кIезиглуш. Паччахьа Россие балараш шозза совгIа дукхагIа дар США-и, Англеи, Германеи хинначул. Дунен тIа эггара нах кIезигагIа бовш мохк ба хIанз СССР. Юккъера лаьрхIача революци ялалехьарча Россерчул шозза совгIа дукхагIа вах саг вайцига.

Дуккха хIама ду вай мехка, къаьстта укх тIеххьарча хана наха чубаха цIенош дара гIулакха. Духхьал укх тIеххьарча диъ шера городашка а болхлой поселкашка а 150 миллион квадратни метр наха чубаха цIенош хьалдаьд. Цу хана чухь юрта районашка хьалдаьд шиъ миллиони ах миллиони цIенош. Из да, городашкеи болхлой поселкашкеи наха чубаха цIенош ткъаь шиъ шера — 1918 шера денз 1939 шерага кхаччалца хьалдаьраш миссел хьалдаь хилар. Из иштта доллашехь а, наха чубаха цIенош эшара гIулакх чIоагIа ира латт. Из гIулакх а лаьрхIа, партеси правительствоси йоккха программа оттаяьй укх гаргарча 10—12 шера къахьегамхошта чубаха цIенош эшаш хилар дIадаккха аьнна.

Из программа кхоачашъяро дизза чакхдоаккхаргдац наха чубаха цIенош эшаш хилара дош, цхьабакъда из дича, нагахьа санна иштта ала мегаргдале, нах чубахача цIеной хьакъехьара «карточни система» дIайоаккхаргья цо, наха чубаха эшача цIеной кхоачам хилара хьал оттадергда.

Дукха ха йоацаш гIишлонаш хьалъаяра хьакъехьа хиннача ерригсоюзни совещане хьахьекхар, партеси правительствоси гIишлонаш хьалъяра хьакъехьа оттаяь программа толамца кхоачашъеш хилар а кхоачашъе аьнна оттаяьча ханал хьалхагIа из кхоачашъяьяргья аьнна тешшаме ала йиш хилар а.

Доккхий толамаш даьхад Советски Союзо культурни гIишлонаш хьалъяра хьакъехьа. ХIанз капиталистически мехкашкарча вайна дикадар хилча ца дезараша а бакъду уж Iилма, техника, культура дегIаяра хьакъехьа даьха Iаламате доккхий толамаш хилар. Советски мехко дерригa дуне цецдаьккхад вай ханарча Iилман а техникан эггара кердагIа долчун хьакъехьеи кертерча участкашкеи белгалдаьнна долча шоашта карагIдаьннаращца — атомни энергех пайда эцара хьакъехьа, реактивни самолеташи континенташта юкъера ракеташи хьаяра хьакъехьа. Духхьал вай социалистически мехко дIайолайир Iилман чухьи техникан чухьи керда зама, эггара хьалхагIа хьа а яь, толамца лаьттан искусственни спутникаш урагIаяхийта космосе дIа а хийца.

Гой малагIа йоккхий коталонаш яьхай Советски мехко. Иштта йоккхий коталонаш йоахаш лакхдала граждански тIема а интервенцен а мецача ханагари цо бохабаьча боахамгареи доладенна боахам юхаметтаоттабеш доккхий балхаш деш, хьалхарча пятилеткашка хIама хьадара къахьегаш шераш дIаухийташ, вай чIоагIало тохкаш хинна Даьхен Сийлахь-боккха тIом латташ котало йоаккхаш а из дIабаьнначул тIехьагIа, цунца ювзаенна этта холонаш эшаеш а боккха а хала а никъ бе бийзар вай. Цу исторически боккхача наькъа массайолча этапашка вай халкъо хьахьекхар ше кIоаргта сакхетам болаш хилар, шийца нийсде кхы доаца хьинар, эшадергдоаца къонахчул, ше де хьалхашка оттадаь гIулакх чакхдаккха лоаттабеча къовсаме бохаргбоаца лоIам болаш ше хилар. Цу дерриганеша а йоах социализмо малагIа творчески кхоачалургдоаца халкъа низаш тучадоах, эксплуататорех, цIиймергех, наьха хьакъах бакхарех цIендаьча исторен кхай тIа общество мишта дегIайоагIа.

Вай хана хьахинна еза-йоккха промышленность дегIаяро, хIаьта иштта Iилмана а техника а карагIдаьннараша торо лу, низ болча индустреца чIоагIало а лувцаш, из дIахо а дегIаярна зене а доацаш, халкъа дуккха эшаш дола товараш кхы а сихагIча темпашца лоархIам боллаш арахеца, хIаьта цхьадолча даькъе, кога гIирси кIадаши дукхагIа арадаха, укх гаргарча шерашка баха нах бизза кхоачаш хиллал цу товарех Iалаш бергболаш.

Халкъа эша товараш лоархIам боллаш дукхагIа арахеца хьаштдолаш юрта боахамгара хадданза дукхагIа хьакхоачача натуральни бедалах пайда ийбара нийса химически бедалах искусственни а синтетически а материалаш хьаяр чехкача темпашца дегIадоаладанза даргдац.

Халкъа эша товараш арахеца а халкъа боахама дезараш кхоачам боллаш хиллийта а синтетически материалий низ бола промышленность лоаццача хана хьае, химически промышленность дегIайоалаярна воай теркам тIа ца бахийтача даргдац вай.

II.

Халкъа боахаме химически промышленноста болча лоархIамахи цун дегIаяра перспективаехи

Новкъостий!

Мехка боахам дегIабоалабарна, халкъа боахаман моллагIча даькъо дегI дарна химически промышленноста лоархIам тIа-тIа дукхагIа хул вай хана.

Революци хилалехьа Россе химически промышленность яцар. КIеззига а технически тIехьайиса а хинна предприятеш дукхагIа долча даькъе доазол дехьарча капитала бе а йоахкар, химически йоккхий производствaш хьалъярна мехка Iалаьмате дукха бедал йоллашехь а, арахьара тIаккхухьача бедалах тийша а яр, хIаьта сийлахь-воккхача эрсий Iилмахочо М. В. Ломоносовс лардаш ехка химически Iилма Iалаьмате чIоагIа дегIаденадар. ГIорбаьнна болча эрсий Iилмахоша — химикаша Д. И. Менделеевс, А. М. Бутлеровс, кхы дуккха бараша а эрсий дар дегIадоаладаь ца Iеш, дунен химически Iилма а дегIадоаладир.

Эрсий дикагIа болча Iилмахоша кхетабора Даьхен химически промышленность дегIайоалаяра лоархIам. «Шеко йоацаш да, Россен тIехьагIа хургдар дегIайоалае езача промышленностаца Iалаьмате чIоагIа дувзаденна хилар,— яхаш, яздаьд Д. И. Менделеевс. Цо белгал доахар: «...Организмо дегI дахьаш санна, мехко дегI дар а цхьан хана кхача хиларцеи из организм латтача ерригача органаша дегI дарцеи мара хила йиш яц. ...Химически заводаш массанахьа а Iалаьмате чIоагIа лоархIаме я промышленноста дахьача дегIа»—яхаш. (Соч., 21 том, 31 оагIув, 19 том, 789—790 оагIув).

Мехка индустриализаци еча хана Советски Союзе керда хьалдаьча вай езача индустрен доакъоех цхьа дакъа да химически промышленность.

Ше вай мехка социализм хьалъе гениальни план оттаеш В. И. Ленина 1918 шера яздаьд: «Къахьегама овсарле лакхъярна эшаш да, эггара хьалха, йоккхача индустрен материальни лард йоллар: доагама, машинаш хьаю, аьшка, химически промышленноста производство дегIайоалаяр», — яхаш (Соч., 27 том, 228 оагIув). Россе электрификаци яра йолча ленински плана тIа оттадаьдар химически промышленность лоархIам боллаш дегIайоалаяр.

Мехка индустриализаци яра курс чакхйоаккхаш, Ленина баьча цу хьехамца хьалхле лелайора партес. Хьалхарча пятилеткай шерашка СССР-е хьалйир вай ханара низ бола химически промышленность хетаргахьа аьлча 10 шера халйир 70 химически предприятеш, царна юкъе «Апатит» яха горнохимически комбинат, Березниковски, Горловски, Сталиногорски, Воскресенски, Невски, Константиновски азотнии суперфосфатнии заводаш, Соликамски калийни а Ярославски резино-асбестови а комбинаташ, кхыяраш а санна йола комбинаташи заводаши.

Керда хьайир азотни а анилино-красочни а промышленность, искуственни хьоасан пластмассан, цхьайолча химически кхыча продуктай производство вIаштIехьа яьккхар. Боккхача лоархIаме хилар лоаццача хана лаккха дегIаена химически промышленность йолча Германе а США а хилалехьа дуккха шераш хьалха советски союзе хьахинна синтетически каучука производство Iомаяр вIаштехьа доаккхаш советски химикашта карагIдаьннар, химически промышленноста воай бедала база хьалъеш доккхий балхаш дир.

Хьалхара пятилеткаш толам боллаш кхоачашъяр бахьан долаш химически промышленность халкъа боахаман дикагIа долча доакъоех цхьа дакъа а хинна дIаэттар; 1928 шера арахийцачунца нийсйича 1940 шера химически продукци 15 дукхагIа арахийцар.

Тийшачабалхах гитлеровски Германи латаро хими дегIадоаладарна боккха теркам тIабахийта хиннача кхоалагIча пятилеткан план кхоачашъелга дохадир.

Даьхен Сийлахьа-боккхача тIем тIа советски халкъо котало йоаккхаш Iалаьмате боккха лоархIам болаш хилар химически промышленность, цу хьакъехьара химически промышленность хьаяра а из дегIайоалаяра а йола партен политика нийса хилар къаьстта гучадаьнад.

ТIемо Iалаьмате доккха зе дир химически промышленноста. Мехка аханел дукхагIа йола химически предприятей мощносташ болх бе пайдана йоацача яьхаяр.

ТIом йисте баьнначул тIехьагIарча шерашка химически промышленность юхаметтаоттаеш а дIахо дегIайоалаеш а боккха болх бир. ТIом хилалехьа хьалхарча 1940 шерца нийсйича 1957 шера химически промышленноста валовой продукци 5 дукхагIа дегIаенай. Нагахьа санна 1913 шерца нийсйича, из хургья 112-за дукхагIа.

ХIанз укх сахьате химически продукци яккхара хьакъехьа США-на тIехьа дунен тIа шоллагIа моттиг лоац Советски Союзо. Химически промышленность дегIаяра хьакъехьа вай мохк хьалха латт промышленно дегIадаьхкача капиталистически мехкел. 1937 шерца нийсдича 1956 шера химически продукци арахецар СССР-е дегIаденад ворхIазза, США—4,1, Англе — 3, Франце — 2,3, Германен Федеративни Республике — 2,1.

Химически продукци яккха дикка лакхдаьдоллашехь а, цу продукцен дукха тайпаш халкъа боахамана кхоачам балла ца хилар дика гуш да.

Вай хIанз а чIоагIа техьа диса да капиталистически мехкел искусственнии синтетическии хьоаса, пластмасса, синтетически кхыйола материалаш хьаяра хьакъехьа. Масала, искуственнии синтетическии хьоаса баккхарна дунен тIа ялхлагIа моттиг мара лацац СССР-о, хIаьта пластмасса ярна — пхелагIа моттиг мара лацац.

Лакхехьа аьннача тайпара, Советски Союз синтетически каучука даьхе я. Вай химически промышленноста хьалхле лелаераша синтетически каучук кхачан бедалах йоаккхачара, дукхагIа пайдане йолча кхачан йоацача бедалах (мехкдаьттан газах) яккханза яргйоацаш промышленность оттаяр тIехьагIо кхетадар бахьан долаш, синтетически каучук яккхара хьакъехьа вай хIанз а США-ла тIехьадисад, дерригаш а цхьана хьаийцача, капиталистически кхыча мехкал хьалха вай латте а.

ДIахододар 3-ча оагIо тIа.

Химически промышленность дегIайоалаелга а, хIаьта къаьстта синтетически материалаши царех бахача наха а халкъа боахама а эшаш йола хIамаши хьаелга а сихдарах

6-ча мая 1958-ча шера ССКП ЦК-а Пленуме яь новкъоста Н. С. Хрущева доклад

(ДIаходоадар).

Ала дезаш да, укх тIеххьарча ханналца химически керда производствош дегIаярна боаггIаш бола теркам баь ца хилар а щу хьакъехьа аггара хьалха химически промышленноста Министерствои вай планови органаши бехке хилар а.

Промышленноста уж доакъош дегIадахка тIехьа дисара бахьанех цхьа бахьан да химически промышленноста Министерствоси мехкдаьттан промышленноста Министерствоси синтетически материалаш арахеца дикагIа карайоагIаш а дарегIагIа а бедал хиларах тарра, мехкдаьтта доаккхачара попутни газа а Iаламан газа а боагIа мах ца бар. Нефтеперерабатывающи заводий газах, пайда оцара ларда тIа ехха кхычарга хьежача йоккха йоаца химически предприятеш хьалйора цар, из газ дукха йоацдашехь а нефтепродукташ хьаярга хьежжа мара цар болх бе йиш йоацдашехь а. Мехкдаьттан попутни газаца болх беш йола йоккхий нефтехимически предприятеш хьалъяцар.

Химически мехкдаьттани промышленноста хьалхле лелаераш нефтеперерабатывающи заводашкара газа хIара тонна бахьан шоайла къувсаш хулар, миллиардаш кубометраш лоархIам бола кхы а пайданегIа йола попутни газ лота а яь йоагаеш новкъа а доацаш. Суртаца аьлча, аьла холаши ялати, гаташи моашоши дохкадеш ше воаллашехь а, щенача къахата дилъагIа дакъилг къийсача гоголевски Плюшкина тара лестар уж.

Химически промышленноста Министерствос дукххача хана лелаяьча нийса йоацача технически политико юхадийттад вай мехка синтетически материалий производство дегIаяр.

Планови органашеи химически промышленноста Министерствоси химически промышленноста керда доакъош дегIадоаладарна кхоачам боллаш йола капиталовложенеш хьежаяьяц цул совгIа Iалаьмате во Iомадеш довзаш хиннад уж доакъош.

Ала дезаш да, машинаш хьаеча промышленносто арахеца химически оборудовани цхьадолча даькъе доазол дехьа арахецачул тIехьайиса хилар.

Синтетически материалий хьакъехьара Iилман-тоахкама балхаш вIаштIехьа дахара юкъе цIенхоштта дола кхоачамбоацараш да химически промышленноста керда доакъош дегIадахкар тIехьадисара бахьанех цхьа бахьан.

Химически промышленность бокъонца чехкача темпашца дегIайоалае, къаьстта синтетически материалий промышленность, хаьдда дIадаха деза уж кхоачамбоацараш.

Новкъостий! ССКП XX-ча съездо чIоагIдаьд химически промышленность чехкача темпашца дегIайоалаянза яргIйоацаш хилар. ХIанз укх сахьата еза индустрии ерriга промышленностьи дегIайоалаеш даьхача толамаша торонаш лу химически промышленность дIахо а чехкка дегIайоалае.

СССР-а Госплано хьалхехьа а даьча лоархIамашца 1953 шера духьал 1965 шера арахеца лерхI аммиак, каустически сода, кальцинированни сода, серни кислота, автошинаш шозза дукхагIа лоархIам болаш, синтетически каучук 2,5 дукхагIа, кхыйола минеральни удобренеш а иштта лоархIам боллаш дукхагIа арахеца лерхIаш да.

1959—1965 шерашка халкъа боахам дегIабарах йола перспективни план оттаеча хана ерригача химически промышленноста доакъош дегIадахкара а кертера продукцеш арахецара а дешашта цIаьхказ а хьежа а хьежа, къоастадергда.

Химически промышленность дегIаяра дешашта юкъе къаьстта лоархIам болаш да искусственни синтетическии хьоаса, пластмасса, кхыйола синтетически материалаш а арахецареи царех бахача наха а промышленноста а эша хIамаш хьяреи дош.

ХIана бу синтетически материалаш арахецара иштта лоархIам? ХIана аьлча, новкъостий, уж материалаш сихха арахецилга дегIадаро вайна торо лургья халкъа эша товараш арахецарна хиланза яргIйоаца кхы тIа а бедала торонаш Iалашъе а юртбоахаман бедалца из бедал а лерхIаш, укх гаргарча шерашка баха нах текстилах, барцкъех, кога гIирсах Iалашбе а. Синтетически материалий кхы цхьаькха а лоархIам ба, вай ханарча дегIадаьхкача производительни низий хьалашка дIахо а технически прогресс дIаяхьара, юкъарча къахьегама овсарле халкъа боахаман массадолча доакъошка лоархIам боллаш лакхъярна чIоаттIа эшаш я уш материалаш.

ХIанз укх сахьата оттадеш да Iалаьмате боккхача лоархIамера а тIехьатетта йиш йоацаш а долчарех цхьа декхар—лоаццача хана химически промышленность дегIайоагIилга Iалашдар а полимераш арахецаш йола промышленность хьаяр а. Вай ханарча хьалашка цу деша паччахьалкхен а политически а Iалаьмате боккха лоархIам ба.

Фуй полумераш яхараш? Полумераш лаккха малекулярни органически соединенеш йолга ховш ма дий. Уж хьахиларах йола процесс гучаяьккхар 100 шу хьалха вай Даьхен сийлахьвоккхача эрсий химико А. М. Бутлеровс. Цхьабакъда, дуккхача шерашка из цо араяьккха говзал практически пайда эцаш хиланзар. Цул совгIа, «осмолени» оалаш йола дуккхача химически процессашка полумераш хьахилар химикашта ираз доацаш лерхIар. Масала, дукхача хана коксахимикаша бала Iайшар кокс йоккхача хана хьахулача кхеран кIора кIувнаца. Из кIув сенах латт а из бекъабалара способ а хайна ялалца, кIув производствона боккха бала бар. ХIанз кхеран кIувнах йоаккх пластмасса, красителаш яхар, формацевтически промышленноста, дувфе хIамаш хьаярна эша чIоагIа мах бола бедал. КIувнах йоахача цу продуктай мах кокса маьха нийса ба. Уж тайпа дола масалаш техникан историен чухь дукха да. Довзаш дола металл вольфрам гуча даьккха 100 шу даьнначул тIехьагIа а практически пайда эцаш дацар, рудашта юкъе зе деш йола примесь а лоархIар цох. Вольфрам доаллача рудех металл доаккхаш, металл кIезигагIа хьадоалар: вольфрамо металл дуаш хилар лерхIар цох. Вольфрамах «берза чоп», «берза шлак» яьха йоаккха цIи бахьан доацаш яцар. ХIаьта хIанз вольфрам доацаш къаьстта чIоагIа болат а электрически прибораш а хьае йиш яц. Ший хана из тайпа гIулакх хилар чIоагIа мах болча метталаца никельца а. Нефтеперерабатывающи промышленность йолаеннача юххье дукхача шерашка бензин а лерхIар ца эша примесь.

Полимерни материалаш хьахилара процессаш нийса дIаяхийта Iомавала а езза свойстваш йола продукташ яха ха а дукха шераш дIадахар. Цу хьакъехьа карагIдаьннараша промышленносте Iалаьмате боккха лоархIам бола дакъа лацийтар полимераш хьаярга.

Дукха ха йоацаш хьалха цу материалех цхьаяраш заменителаш, суррогаташ е шоллагIча сортах йола продукташ лерхIилга шерра даьржадар. Цхьабакъда вай ханара пластмассеи полимерни материалаши суррогаташ а йоацаш, шоаш маярра лакха мах бола материалаш я. Цу материалаша дукхагIа долча хьале торо лу шоай дикалца, чIоагIалца, ейгалца, дарегIагIа хиларца Iаламан чухь йовзаш йолча материалел а металлел а гаьнна тIех йола хIамаш хьае.

Хьожаргда вай синтетически хьасага. Из хьоаса шийх доаллача хIаманца, куцаца, цунах йоаллача дикалца халкъа эша товараш хьадарна йола дика бедал а я, дуккхача гIулакхашца натуральни хьоасал толашагIа а ба. Синтетически материалех яь бекха хIамаш, тIеханахьа дувхаду барзкъаш, трикотажни хIамаш, кога гIирс натуральни бедалах даьчул вогIа доацаш лоархIаргда бахача наха. Натуральни бедалах яьчул дарегIа а пайданегIа а хургья уж хIамаш бахача наха. Масала, натуральни каракуль элтарах яьча лерташ долча кийнах 367 сом доаккх, хIаьта искусственни каракулах яьчох 60 сом доаккхаргда, кхаьххех яьча кетарах 1600 сом доаккх, хIаьта тIерча куцах а чIоагIа хиларах а натуральни бекхал вогIа боацача, искусственни бекхах яьча кетарах 1000 сом доаккхаргда, ше къаьстта тоабаьча элтарах яьча кхалнаьха полтох 4000 сом гарга доаккх, хIаьта искусственни бекхах яьча кхалнаьха полтох 1000 сом доаккхаргда.

Синтетически хьоаса довзаш мел долча натуральни хьоасел, натуральни даьре хьоасал а чIоагIагIа ба. ТIоадабича а, чIоагIал натуральни даьре хьаьса яр миссел меллац цун. Из хьоаса иштта дика хилар бахьан долаш пасташ, носкеш, чухьанахьа дувхаду барзкъаш, трикотажни хIамаш, тIехьанахьа дувхаду барзкъаш деча тIехь-тIехьагIа дукхагIа юкъе кхухь из.

Маэшара а технически а геттара дика да лавсан яха хьоасий. ЧIоагIа а упругость йолаш а да уж. ТIерча куцах тхана тара да уж, атта цунца дIа а ув. Цу хьаьсах даь кIадаш хобалац, тIоададича а дIа ца боалаш, нийсдеш баькха шув бус, цу кIадах яь костюмаш аьшк тоха езаш яц.

КIезга лоархIам болаш бац синтетически хьоаса техникe а. Масала, боамбе е вискозни таьца кийчъеча когаметта капрона кордаца кийчъяьча шинаша каучука расход 15 процент чухьанахьа а йоаккх, 30—40 процент дукхагIа а ях.

Капрон, лавсан санна дола хьаьсий техникана а электропромышленностана а шерра юкъе хьош да. Чархаш кхестаю оасаш, транспортерни ленташ, шоаш къаьстта дола технически кIадаш деча а кхыча гIулакхашка а дIаухийт уж. Синтетически хьоаса беш лоархIамболлаш кIезгагIа общественни къахьегам дIабодилга ала дезаш да.

Цу тайпара, искусственнии синтетическии хьоаса хьабар шерра дегIадоаладаро торо хулийтаргья материальни хIама кIезгагIа дIа а йодаш, дарегIа, дика, хозача куцера, чIоагIа массадола тайпа халкъа деза барзкъаш, дуккха хIамаш хьаярна а промышленни гIулакхашта а эша кIадаш хьаде.

Хьаэцаргда вай синтетически материалий кхыдола тайпа пластмасса.

Пластмассан лоархIаме йола эргало латт из массадолча металлел ейгагIа хиларах. Юккъера лаьрхIача пластмасса алюминел шозза, болатал 5—8 ейгагIа я. Цунца цхьайола пластикаш дуккхача маркаех долча болатал чIоагIагIа а да, кхыметтел танкашта бронь еча, ракетни двигателаши самолеташи еча яхийта а мегаргья. Пластмассан цхьадола тайпаш пробкал 10-зза дейгагIа а да самолеташи автомобилаши еча Iалаьмате чIоагIа лоархIам бола гIар чакхъяргIйоаца свойство йолаш а да.

Пластмассан цхьадола тайпаш машинаш хьаеча къаьстта лоархIам бола гIулакх доаллаш да. Пластмассах яь подшипникаш даьтта хьакха ца дезаш хул, хIаьта шестернеш чIоагIа а болх беш тата доацаш а хул.

Автомобилаш еча синтетически материалаш дIаухийта дукха ха я, уж ца хилча вай ханара автомобиль хьае йиш яц. Синтетически материалаш юкъе ца йоагIача промышленноста даькъан цIи яккха хала да. Пластмасса юкъейоалаяро торо лу лоархIам боллаш общественни къахьегама овсарле лакхъе, продукцега дIабода мах лохбе, машинаш дукхагIа яхийта, Iалаьмате дукха материальни рузкъа кходе торо лу цо.

Ераш да цхьадола хьокхамаш. Пластмассах яь мебела тIатоха материал куцах а чIоагIала а натуральни бедалах яьча материалал вогIа яц, хIаьта цун мах текстилах яьча материалачул шозза кIезгагIа а ба, эггара кIезгагIа бале а телата маьхал бархIазза чухьанахьа а ба.

Пластмассах ю холодильникий, радиоприемникий, телевизорий, пылесосий, барзкъаш дуттача машиний корпусаш, спортивни гIулакха эша хIамаш, берий ловзаргаш, пхьегIаш, отделочнии хIамашта тIахьоарчаюи материалаш, галантерен тайп-тайпара дола предметаш, кхы дуккха хIамаш а.

Пластмассах яь бешкаш, контейнераш, ведраш, цистернаш цхьадолча хIамашта тIехьа толашагIа я: басар хьакха дезац царна, мукх яац уж, металлех яьчарел лоархIам боллаш дарегIа а ейгагIа а я.

Кхачан промышленноста юкъе пластмассан хIамашта тIахьерчаю пленкаш юкъе йоалаяро торговлен культура лакхъяь а продукташ бIехъяларах лораяь а ца Iеш, цар потребительски дикал лакхъю. Масала, цу морча пленкана юкъе елла маьхк массехк дийнахьа керда хул.

Цу тайпара, синтетически кIувнахи пластмассахи пайда а эцаш, наха эша Iалаьмате дукха дика а тайп-тайпара дола а товараш хьаде йиш я вай. Цунца цар дикал натуральни бедалах даьча товарий чарел толашагIа а я, хIаьта мах лоархIам боллаш кIезгагIа а ба. ТIаккха бахача наха уж товараш дарегIа а ийдергда.

Йоккхий перспективаш йолаш да гIишлонаш хьалъярна, къаьстта нах чубаха цIенош хьалдарна, синтетически материалех пайда эцилга. Химически бедалах линолеум, линкруст, дика лакаш, басараш, облицовочнии, пенех деттеи, изоляционнии материалий керда тайпаш, мебель кийчъяро вIаштIехьадоаккхаргда нах чубаха цIенош хьалдара дикал лоархIаме лакхаяккха а царех дIабода мах лохбе а.

Тайп-тайпарча областешка техника дегIаяро тIехь-тIехьагIа чIоагIагIа дIадех материалаш дикагIа хилийтар. Уж эшараш кхоачашде йиш яц, нагахьа санна Iалама продуктех мара пайда ца эце.

Цудухьа кердагIча техникан хIанзара чоалхане проблемаш кхоачашъе йиш яц металлийи кхыйолча Iалама материалийи йоаца свойстваш йола синтетически материалаш йоацаш.

Кабельни изоляци синтетически кIувнехи пластически массаехи яро вIаштIехьадоалийт дашеи, дегаь тайи, каучуки цу гIулакха ца ахийта. Царца изоляци дикагIа юлу, проводка ейгагIа а хул. Геттара боккха лоархIам болаш да бос болча металлашта меттел цу тайпара материалаш ахийтар.

Машиностроенена, къаьстта автомобилестроенена, боккха лоархIам болаш да штампаши инструменти болатах ца еш, пластически материалех кийчъяр. Цо вIаштIехьадоалийт чоалхане штампаш кийчъяра ха 2—3-зеи аттагIа йола штампаш кийчъяра ха 8—10-зеи лоацъе, хIаьта ужаш кийчъеш дIабода къахьегам 5—6-за кIезигагIа хилийта а. Автомобилестроене пластмассай штампаш лелаеяро вIаштIехьадоалийт лоаццагIача хана тайп-тайпара маркаш йола машинаш арахеца.

ЧIоагIа пайдане да тайп-тайпара йола шахтни оборудовании инструменти кийчъярна пластически материалаш юкъе яхьар. КIора боккхача промышленносте шахтни вагонеткай кузоваш хьаярна кизгапластикаех пайда эцаро 2-за йIаьхъю цар болх бу ха, вагонеткан дозал лоархIаме лох а ду, хIаьта шахтни крепа булата стойкаш хувцаро вIаштIехьадоакх крепа элементий дозал 4-за лохдеи ужаш яха ха лоархIаме йIаьхъеи, хIаьта царга дIабода къахьегам кIезигбеи.

Iалаьмате боккха лоархIам болаш я синтетически материалаш самолеташ хьаерна. Из бIарго йиш я укх хьокхамех. Реактивни пассажирски самолеташ хьаеш пайда эц итташ эзараш хулча тайп-тайпарча пластически массаех, органически кизгаех, хьамчах яьча деталех.

Татал сихагIа лелаш, геттара лакха урагIа ухаш йола самолеташ хьаерна геттара кердача тайпара йола пластмассай изделеш эш: кабинашта термостойкость йола дохаш доаца кизга; сов лохеи сов лакхеи йола температураш ла могаргдола низбола теплоизолятораш.

Лакха механически чIоагIал йолеи даьтташтеи мехкдаьттан продукташтеи духьала отталургйолеи керда синтетически материалаш машиностроенена юкъеяхьаро вIаштIехьадоалийтаргда пластически массаех бIарчча машиний узлаш кийчъеи хIаьта бос бола металлаш лоархIаме кIезигагIа ахийтеи. Машиностроене пластически массай цхьа тонн дIаотт бос болча металлий кхаь тонна нийсса.

Шерра юкъе гIоргья мехкдаьттан промышленносте кизгахьаьсий турбаш мехкдаьттеи мехкдаьттан продукташи эшшача дIаахийтар духьа, хIана аьлча, аьшка турбаш дуккхача моттигашка кастта мукх а йиэ талх. ЧIоагIача кизгай хьаьсий пластически материалех пайда эцаро дукха ахча кходергда.

Боккха лоархIам болаш хила йиш я пластически массаехи царех яьча изделехи юрта боахаме пайда эцар.

Цу дерригане йоах, мел низ болаш хила йиш я халкъа лакхлуш латта эшараши, хIаьта халкъа боахама тайп-тайпарча отраслешка технически прогресси Iалашъярна искусственнии синтетическии хьаьсий, пластически массаши кхыйола синтетически материалаши.

Новкъостий! ССКП XX съезд хиннача хана денз химически промышленность лоархIаме дегIаенай. ХIанз вай торо я промышленностен из отрасль дегIайоалаяр а хIаьта къаьстта синтетически материалаш кийчъяр а кхы а лакхатIча темпашца дIадахьа, хIаьта цу тIулакха вай берригa низ тIабахийта а беза.

Химически промышленность сихха дегIаяра декхар толаме кхоачашде мел эшар дий-теш вайга? Дувцилга йоацаш, цунна мел эшар долаш да.

Советски Союзе бедал шортта йоаллаш йола моттигаш я, химически предприятешта эшшаш йола оборудовани кийчъе могаргдола низбола машиностроительни промышленность, хIаьта, керттера, моллагIа дола технически декхар кхоачашдулургдола дика товзал йола болхлой, инженерий, Iилманхой дукха кадраш а я.

Сихха химически промышленность дегIайоалаяр лерхIаш йола программа кхоачашъярна эшаргья дукха маьха ей йола бедал. Вай мехка Iалаьмате дукха я мехкдаьттани Iаламеи газаш, фосфориташ, сера, калийни тухаш. Цу гIулакха шерра пайда эца мегаргба коксохимически производствон продуктех, дахчан отходех, кхыча тайпара йолча бедалах.

Хьадаха кийчдаьча мехкдаьттани газеи дукхалга диллача дунен хьалхарча моттигех, хIаьта дерригa вай лаьттах доалла мехкдаьтташи газаши лаьрхIача дунен хьалхара моттиг я вай мехка.

Алхха тIеххьарча шерашка а вай геологаша гучаяьхай керда Iалаьмате дукха мехкдаьттеи газаши йоахка моттигаш: уж я Российски Федерацен территорен тIа — Татаре, Башкире, Куйбышевскии Сталинградскии областешка, Краснодарскии Ставропольскии краяшка, хIаьта Украинскии, Узбекскии, Азербайджанскии кхыйолчеи республикашка.

1958 шера вай мехкдаьтта доаллача моттигашкара хьалъяккха лаьрхIад 9 миллиард кубометр совгIа геттара дика бедал йолча мехкдаьттаца йоагIача газий. Цу газех кийчде йиш я: 400 тонн гаргга полиэтилена, вешта аьлча, соахка США кийчъяьчул цаI-ах-за дукхагIа, е Англеси Малхбузен Германеси шинне а арахецачул диазза дукхагIа, 500 эзар тонн совгIа синтетически каучук.

Ховш долчча бесса, партен Центральни Комитето мехкдаьттани газовии промышленность сихха дегIаяра никъ лаьцаб. Халкъа боахам дIахо дегIабара программаца партеси правительствоси лерхI гарггарча 15 шера мехкдаьтта даккхар 3,5—5-зеи, хIаьта Iалама газ яккхар 13—15-зеи лакхде. Цо вIаштIехьадоаккхаргда халкъа боахама боккха пайда а болаш, мехка доагама баланс лоархIаме тоае, хIаьта дуккха химически производствош практически дегIаярна лоархIам боаццаш йоккха бедала база кийчъе вIаштIехьа а доаккхаргда.

Гучадьннад, масала, шера 700 эзар тонн азотни удобренеш кийчъялла низ болаш йола завод хьалъеча кокса меттел Iалама газ лелайича 400 миллион сом гаргга ахча кIезигагIа гIоргхилар. Из ахча тоъаргда шера 350 эзар тонн азотни удобренеш кийчъялла низ болаш йола завод хьалъе.

Цудухьа дIахойодача хана Iалама газах химически продукташ яхара болх лоархIаме шербе беза.

Къаьстта белгалде дезаш да мехкдаьттаца хьаухаш йолча газий кхом ца белга. ТIеххьарча ханналца синтетически продукташ кийчъярна кIезига юкъе йоалайора уж. Царех лоархIаме дакъа пайдане йола компоненташ хьа а ца йоахаш, доагама меттел леладу, хIаьта 40 процент газаш нефтепромыслашка цхьаккха пайда а боацаш, йоагаю.

1965 шера лаьрхIа да химически продукташ кийчъярна 2,5 миллион тонн совгIа йола мехкдаьттаца хьаухача газех яьхача жидки углеводородех пайда эца. Нагахьа санна цу газашта меттел кхачан бедал лелайича 300 миллион пунт кIа е 13 миллион тонн коартол яхийта езаргьяр.

Химически промышленность дегIайоалаярна пайда эца беза минеральни бедала дуккхача ресурсех, фосфоритех, серах, калийни тухех, апатитех, натрен сульфатах, дуача тухах кхыйолча материалех а. Цу тайпара бедал вай мехка мел я хьахойт укх цифраша: таьхка дола фосфатни рудаш 3 миллиард тонн я, дерригача дунен тIа мел долча рудаех (СССР йоацаш) 6 миллиард тонн мара ца хуллашехьа а. Дуача тухеи натрен сульфатеи ресурсаш итташ миллиардаш тонн я. ЧIоагIа дукха я вайцига удобренеши кхыйола химически продукташи кийчъярна дика бедал йола калийни тухаши Iалама сереи. Калийни тухани калийни серани дукхалга диллача вай мохк дунен тIа хьалхарча моттиге латт.

Юххера а, вайцига дукха я химически продукташ кийчъярна пайда эца мегаргбола хьунеи деревообрабатывающии промышленностен а, юртбоахама производствон а отходаш. ЛаьрхIа да эрзах а шерра пайда эцилга.

Иштта, лоархIам боаццаш дукха я вайцига гарггарча шерашка химически продуктай керда тайпаш кийчъяр вIаштIехьадоалийташ йола маьха ей йола бедал.

Синтетически материалаш кийчъяр дегIадар — халкъа боахама технически прогресса гIо деши, къахьегамхой хьал-торо дIахо тоаергйолеи, вай мохк экономически дегIабара юкъе керда, боккха лоархIам бола никъ ба.

Цудухьа боккха лоархIам бу Коммунистически партен Центральни Комитето промышленностен из отрасль сихха дегIаярна.

III.

Синтетически материалаши царех хьаяь изделеши 1958—1965 шерашка арахецар шердара керттера декхараш

Новкъостий! ССКП ЦК Президиумо тIадилларах 1958—1965 шерашка искусственнии пластически хьаьсий, пластически массаши кхыйола синтетически материалаши, бахача наьхеи промышленностени эшараш Iалашдар духьа царех хьаяь изделеш арахецар дегIадарах болча соцама проект оттаяьй.

Соцама проекто белгалду искусственнии синтетическии хьаьсий дола кIадаш арахецар лоархIаме дегIадар а, хIаьта дуккха эшаш дола кхыдола товараш кийчдар а.

Юрта боахамгара хьаухаш йола натуральни бедал совъяларцеи синтетически материалий низбола промышленность дегIаярцеи декхар оттаду, 1965 шера хIара сага сих 56 метр йолаш кIадаш кийчде. Из да 8 шера — 1958 шера денз 1965 шерга кхаччалца — трикотажни изделешта дола полотно а лаьрхIача, хIара сага сих кIадаш кийчдар 17 метра лакхдалар, 44 шера (1913 шера денз 1957 шерга кхаччалца) масса тайпара дола кIадаш кийчдар хIара сага сих лаьрхIача 20 метр мара лакхденнадоацчашехьа а.

ЛаьрхIа да зишаш кийчдар 1957 шера 282 миллион метр хиннача метте 1965 шера 500 миллион метрага кхаччалца лакхде. Белгалдергда вай, Американ ВIашагIкхийттача Штаташка 1957 шера цу тайпарча зипий 267 миллион метр арахийцалга.

ЛоархIам боллаш дукхагIа арахецаргда даьреш. 1965 шера 1 миллиарди 485 миллиони метр даьри хургда кийчдаь; из 1953 шера кийчдаьчул 1,9-за дукхагIа да. Белгалде деза костюмни штапельни кIадаш кийчдар 4,2-за совдаргдолга.

Искусственнии синтетическии хьоаса болаш дола боамбе кIадаш кийчдар цу хана лакхлургда 6-за, хIаьта 480 миллион метр а хургья уж, цунца, костюмни кIадаш кийчдар 1957 шерца нийсдича 10-за лакх а дарга.

ЛоархIаме совдаргда искусственни хьоаса бола тIехьанахьареи чухьанахьареи трикотаж. Дерригa а лаьрхIача 1965 шера кийчдаь хургда 940 миллион трикотажни барзкъа, вешта аьлча, 1957 шерца нийсдича 2-за дукхагIа а хургда уж, цунца искусственни хьоаса бола барзкъаш 9-за дукхагIа хургда.

1965 шера лаьрхIа да кога гIирс 1957 шера арахийцача 315 миллион пара метта 515 миллион пар е 1,6-за дукхагIа арахецилга. Цунца искусственни телатах кийчбаь кога гIирс 2,3-за дукхагIа а хургба, хIаьта 93 миллион пар а хургба цунах. Нагахьа санна иззамиссел кога гIирс натуральни телатах кийчбе велча, доаде дезаргдар шиъ-ах миллион доахан, йиъ миллион хьакхарчи кхыдола кагий хьайбаши.

Синтетически хьаьсий кийчдар лоархIаме совдаккхаро вIаштIехьадоалийтаргда дуккха искусственни каракуль кийчбе. Искусственни каракуль кийчбар совдаргда 14-за, хIаьта 5 миллион квадратни метр а хургья цунах е натуральни каракула 30 миллион элтар гаргга.

Синтетически материалаша вIаштIехьадоалийтаргда шеррача ассортиментах вахареи боахамаи эшаш йола изделеш кийчъе, масала, истолаш тIа дахка гаташ, плащаш, цIагIа лелаю пхьегIаш, галантерейни, упаковочни дуккха кхыйола а изделеш.

Текстильнии ейгачеи промышленностен инженераша, техникаша, берригача болхлоша дукха къахьега дезаргда синтетически материалашта переработка ярга хьежжа керда технологически процессаш вIашагIйохкаш.

Химически промышленность дегIаяро вIаштIехьадоалийтаргда синтетически спирт, каучук, сапан хIамаш лоархIаме дуккхагIа арахеца а, хIаьта уж кхачан бедалах ца еш, мехкдаьттан бедалахи Iалама газехи кийчъе а.

Боккха лоархIам болаш да дуа даьтта ца дохийташ, сапа де йиш хилар. Даьтта меттел дIайолха хIамаши синтетически сапан хIамаши кийчъяра программа чакхъяларо мукъадоаккхаргда 400 эзар тоннал кIезигагIа доацаш дуа даьтта.

Вайцига хIанз а дуккха кхачан бедал дIаухийт каучук кийчдараи кхыдолча технически гIулакхаштеи эшаш дола этилови спирт кийчдарна. 1957 шера цу гIулакха ялатийца лаьрхIача 1 миллионни 700 эзари тонн кхачан бедал яхар. Нагахьа санна цу ялатийца хьайбаш кхаьбадаларе цо 350 эзар тонн дулх лургдар.

Синтетически материалех шерра пайда эца беза гIишлонаш хьалъярна. Цо вIаштIехьадоаккхаргда гIишлонаш хьалъярна дIахо индустриализаци яр, лакхъергья строительни балхий дикал, хIаьта гIишлонаш хьалъяра дIабода къахьегами махи лохбергба.

Нах чубаха цIенош хьалдарна а дика кийчъяь йола мебель арахецарна а дикка совдаргда дахчан-шолхийи дахчан хьаьсийи плиташ, фанерни столярнии плиташ арахецар. Строительни материалий кердача тайпаех пайда эцаро вIаштIехьадоалийтаргда цхьан шера 12 миллион кубометр пиломатериал кхое.

Пластически массаех кийчъергья санитарнотехнически оборудовани, водопроводни турбаш, кхыйола изделеш. Пластически массаех водопроводни турбаш яр аттеи маьха ейи да заводашка меттел, зIамигача агрегаташка а. Гучадьнначох, массехк мехка комбинированни машинаш я, шоаш траншеяш хьа а йоахаш, шоаш дIа йолхххашехьа турбаш кийчъеш, хIаьта водопроводни линеш Iо а ехкаш. Уж тайпара турбаш толашагIа хилар фуд аьлча, хьаеш мах кезигагIа бодилгеи хIаьта, керттера, уж мукх а йиаь талха ца талхилгеи, царна чурча хих ша бича лелха ца лелхилгеи да.

Пластически материалий маьха дейгIа долча сортех кийчъе а гIишлош хьалъеча пайда эца а йиш йолаш я корий рамаш, лагIаш, профильни деталеш, наIараш, йовкъаш ехка материалаш. Кизганпластикех кийчъе йиш я тховна тIаюлла материал, кIезигагIа удельни дозал долаш, мукх а ца юаш.

СССР-е нах чубаха цIенош хьалдара масштабий теркам бича, ала йиш я, строительни техникана юкъе тайп-тайпара йола пластически массаш яхьаро итташ миллиардаш сом ахча кходергда, деталеш хьаеш а уж вIашагIъехкаш а кIезигагIа къахьега дезаргда, хIаьта отделочни балхий дикал лакх а яргья, аьнна.

Химически промышленностен керда доакъош дегIадара хIанз оттаяь йола программа кхоачашъяр духьа лаьрхIад искусственнии синтетически хьаьсий кийчду низаш 4,6-за дукхагIа хилийта, пластически массаши синтетически кIувнаши кийчдераш 8-за дукхагIа, хIаьта синтетически каучук кийчдераш 3,4-за дукхагIа хилийта. Цу гIулакха лаьрхIа да 1958—1965 шерашка химически промышленностеи промышленностен цунца дувзаденна долча доакъошкеи 257 предприяти хьалъе а реконструкци е а, царех 37 хьалхагIа хьалъе йолаяьраш чакхъяха, 120 керда хьалъе лаьрхIараш, хIаьта 100 шеръергйола болх беш йола предприяти.

Уж белгалъяь заводаши, хIаьта царна оборудовани кийчъергйола предприятеши хьалъярна а шеръярна а, хIаьта опытни балхашца дувзаденна дола гIулакхаш чакхдахарна а лаьрхIа да капитальни гIишлош хьалъярна 100 миллион сом совгIа ахча дахийта.

Новкъостий! Шоана гучча бесса, проекто лерхI синтетически хьаьсийи пластически массаши, каучукаши кхыйола материалаши кийчъергйола дуккха керда предприятеш хьалъяр. Цу гIулакхо декхарийла ду вай керда хьалъе йолаеш йола предприятеш ма-могга теркамегIа хьажа а хьежа, йоаггIача моттигашка дIанийсъе.

Гучох, эггара нийсагIа хила мег заводаш мехкдаьттан районашка, дика дегIаена нефтеперерабатывающи промышленность йолча районашка, хIаьта дика дегIаена химически промышленность йолча районашка хьалйича. Цо йиш хулийтаргья мехкдаьттаца хьауха газ, нефтепереработкан газ, Iалама газ, коксохимически газоторфосланцевии промышленностен продукташ санна йолча эггара дикагIа а маьха ейгIа а йолча бедалах цхьатарра пайда эцар.

Ховш долчча бесса, уж тайпа бедалаш дукхагIа Российски Федераце, Украински ССР-е, Азербайджански ССР-е, Узбекски ССР-е я.

Белгалъяьча республикашка хьалъяь хила еза дуккха а йоккхий объекташ. Цхьабакъда кхыча республикаша синтетически материалий промышленность дегIаяр санна долча доккхача паччахьалкхен гIулакхаца дакъа лоацаргдоацилгам дац из. ССКП ЦК-аи СССР-а Министрий Советеи соцама проектаца белгалдаьд малагIа предприятеш малагIча районашка хьалъергья 1958—1965 шерашка.

(Йистедоалар 4-ча оагIо тIа).

Новкъоста Н. С. ХРУЩЕВА докладах юхедисаьр

Новкъостий! Пластически массаш, синтетически искусственнии хьасий, синтетически каучуки кхыйола химически продукташи кийчъяр сихха дегIадоаладара декхар толаме кхоачашдар эггара хьалха предприятеш хьалъяр нийса вIашагIдолларгеи строительни организацей хьалхлелаелараша, совнархозаша, республикай Министрий Советаша, партийни органаша химически промышленностен керда предприятеш хьалъярнеи йолаш яраш шеръярнеи беш болча теркам хьежжа хургда.

ТIеххьарча ханналца цу декхара кIезига лоархIам баьб. Химически промышленность дегIаярна ухийташ хинна ассигнованеш из халкъа боахама лоархIаме дола дакъа сихха дегIадарна тоъала хиннаяц. Цул совгIа, цу гIулакха дIахьожадаь дола ахча а деррига дIадохийташ хиннадац.

Укх шера химически промышленностен предприятеш капитальни халъяра план 1957 шера кхоачашъяь хинначул 68 процент дукхагIа я. Капиталовложенеш дегIаяра лакха темпаш лаьрхIа я тIехьа тIадоагIача шерашка а.

Партен Центральни Комитетои Советски правительствоси химически промышленностен предприятеш хьалъяр хьалхарча аргIах дола паччахьалкхен, деррига низ а материальни ресурсаш а тIадахийта дезаш дола декхар лоархI. Уж декхараш сихха кхоачашдарна тIаберзабе строительнии монтажнии трестий а управленей а болх. Цо йиш хулийтаргья предприятеш хьалъяра ханаш лоацъе.

Укх деношка хиннача гIишлонашъхьалъерий Ерригсоюзни совещанес хьахьийкхар мел доккхий хIамаш да укх 4 шера цу гIулакха карагIдаьннараш, мел лакхяьннай советски гIишлонашхьалъерий говзал. Вай тешаш да керда химически предприятеш хьалъяра ханаш дIахо гIишлонашъхьалъечар цу балха дIайолха ханаш кIезигъярца хувцаргхиларах.

Уж гIишлонаш хьалъярна планаш оттаярахи, ужаш ахчанца Iалашъярахи доахкаш дола доккхий гIалаташ сихха дIадаха деза. Шоашта из тIадожаш йола совнархозаш декхарийла я строительно-монтажни организацеш чIоагIъяра мероприятеш оттае а чакхъяха а. Цар производственни база чIоагIъе еза, строительни механизмашцеи транспортни кхоачамашцеи уж Iалашъе еза, болхлой, инженерно-технически болхлой кадрашца уж чIоагIъе а еза.

Синтетически материалаш кийчъергйолеи, царна переработка ергйолеи химически предприятеш хьалъяра а уж ханнахьа болхбе йолаялийтара а йоккха программа кхоачашъяро дIадехаргда вайгара 1965 шера 1957 шерца нийсдича химически технологическии вспомогательнии оборудовани арахецар 3-за совдаккха.

Къаьстта сихагIа лакхде деза цун кхоачамца хиларах промышленностен химически а кхы долча доакъой а предприятеш хьалъелга юхатетташ йола болата арматура хьаелта, болата арматура арахецилга 8—9-зза лакхде лархIа да.

Химически промышленностен оборудовани кийчъергйолча предприятей производственни лард щIенхоштта шеръелга латт хьалхашка. Из бахьан долаш лаьрхIа да хьалье а болх бе йолаялийта а 14 керда заводи, хьалъяь йисте ялийта а реконструкци е а химически машиностроенен 42 заводи, текстильни технологически искусственнии синтетическии хьасий промышленноста эшаш йолча оборудованен заводаши, арматурайи компрессорийи, насосийи заводаши.

Болх беш йола цхьайола машиностроительни заводаш химически машиностроенен продукцеш арахецаргйолаш кийчъе а хIаьта цу гIулакха оборонни промышленностен предприятей производственни низех пайда эца а лаьрхIа да.

Химически промышленность толамца дегIайоалаярна эшаш да лоаццача ханашка оборудованен дуккха керда конструкцеш кийчъе а уж хьаелга Iомаде а. Къахьегама овсарле дукхагIа яларга, пайданагIа хиларга, процессашта автоматизаци ярга диллача хIанзарча хано а дикагIча образецаша а дIа ма еххара йола машинаши, аппараташи, оборудованеши лоаттаелга Iалашдинза даргдац. Къаьстта терко е езаш да процессашта автоматизаци ярна йола оборудованеш арахецар.

Производстван прецессашта автоматизаци яр технически прогресса керттерчарех цхьа гIулакх да. Цо электрофикаце санна торо хулийт производстван процессаш кердача тайпара оттае, къахьегама овсарал чIоагIа лакхъе, болх кхераме хилар дIадаккха а болхлой къахьегам аттача баккха а.

Автоматизаци ярах эггара чIоагIагIа пайда хул технологически процессаш хадданза йолча. Цу гIулакха металлургически а, мехкдаьтта чакхдоаккхача а, иштта цхьайолча кхычарех а тарра чIоагIатIа кийчъенна отрасль я химически промышленность.

Духхьал цу химически промышленносте мегаргъяр технологически процессашта шеррача масштабах автоматизаци е. Цхьабакъда, къаьсттача производствашта автоматизаци яр, геттара лоха латт укхаза хIанзалца. Химически промышленностан предприятей дукхагIа бола болхлой кулгашца балхаш деш ба, царна автоматизаци е йиш йоллашехьа а.

ТIакхьачай, новкъостий, производственнии процессашта автоматизаци яр боккъонца доладе деза ха. Къаьст-къаьстача агрегаташтеи операцештеи автоматизаци ечара, бIарччача цехаштеи предприятештеи технологически процессаштеи автоматизаци ярга довла деза вай.

Из деррига а вайна деза цхьа декхар кхоачашдарна — коммунистически общество хьалъярна. Вайцига хIанзлехьа а дIаяьннай холонца къахьега деза дукха профессеш. Къахьегам дукха аттагIа а овсарлетIа а хиннаб, хIаьта а промышленносте геттара дукха да кулгашца деш дола балхаш. Кулгашца хьега къа машинашца хьегаргдолаш хила деза, сат производстве цу машиний балхага хьожаши, технологически процессий болх бакъахьа леларна контроль еши а хургволаш.

Новкъостий! Вай промышленность хIанз торо йолаш я, химически промышленностан керда предприятеш Iалаьмате дикача оборудованеца Iалашъе. Бакъда, оттаяь программа кхоачашъяр сихдарна, гучох, бакъахьа да, вай хIанз, хьалхарча юхьанца Германски Демократически Республикан, Чехословацки Республикан, Польски Халкъа Республикан, Венгерски Халкъа респубикан правительствашца а, кхыча социалистически мехкий правительствашца а цхьан къахьегара барт бича. Цу мехкашка, гучох, цхьайолча моттигашка промышленни предприятей мощносташ кхоачам боллаш бе болх боацаш я, къаьстта, герзи тIема низаши кIезигдар бахьан долаш тIема продукци хьаеш йола заводаш а йолаш. Цудухьа сона хет вежарий мехкаша вай заказаш раьза а хинна тIаэцаргда аьнна, царна пайдане а хургда уж.

Бакъда, духхьал социалистически мехкашка деча заказех кхоачам баь Iе а дагIац. Вайна лоаццача ханашка проектировать де а хьае а езаргъя Iалаьмате дукха керда оборудовани. Бакъахьа хургдар, цу оборудованен цхьадолча доакъошта, хьалхарча юхьанца Американ ВIашагIкхийттача Штаташкеи, Малхбузехьарча Германегеи, Англегеи а деш капиталистически мехкашка а заказаш дича.

Уж гIулакхаш вIаший пайдане хургдар. Советски Союзага торо хургъяр оборудованен кердача тайпашта проекташ кийчъеши уж хьаеш ха а ца йоаеш керда химически предприятеш хьалъе оттаяь ший программа сихагIа кхоачашъе. Вокха оагIорахьара, США-неи кхыча капиталистически паччахьалкхенаштеи доккхий заказаш а хургдар, цо наха де балхаш хилара новкъостал а дергдар. Промышленникаша а иштта пайда эцартбар цунах.

Дагадохийта доагIа, американски промышленникашца, масала Фордаца а, Дженерал Электрики Интернейшенел Харвестери санна йолча американски йоккхийча кампанешца а, тIом хилалехьа вай дика гIулакхаш хинна хилар. Тоъам болаш да, 1931 шера Советски Союзо США-гара ийца товараш, хIанз долча маьхашца лаьрхIача 600 миллион долларага кхоачаш хилар аьлча. Цу хана ВIашагIкхийттача Штаташа доазол дехьа кхухьийташ хиннача ерригача оборудованехи машинехи 40 гаргга процент американски машиностроенен эггара йоккхагIа йола ийдерхо хиннача Советски Союзо иййора.

Вай, ший хана дика коммерчески гIулакхаш дар Малхбузехьарча Германен промышленни предприятешца а, масала, Круппан фирмаца. Оборудовани кийчъеш доккхий заказаш кхоачашдора английски дуккхача фирмаша а.

Вай иштта раьза да, пластически массаши синтетически волокнаши дукхагIа хьадарна дола декхараш кхоачашдеш доазол дехьарча мехкий Iилманхоша, инженераша, изобретателаша, практикаша деча новкъосталах пайда эца а.

Советски Союз духьала яц капиталистически мехкашца коммерчески гIулакхаш шердарна. Из духьале йолаш дац вай наькъашта. Вай машаре дахаргахьа да, хIаьта малагIа строй тIех я хьажарах дола къовсамаш машаре яхь лелаярца къоаста а лургда. Цхьаболча новкъосташа ала тарлургда США-гара Малхбузехьарча Германегара, Англегара, кхыча капиталистически мехкашкара заказаш хьайдар лакхделга вайна пайдане а дац, цунца вай капитализм хьал а кхоаб, аьнна. Уж новкъостий бакъбац.

Вай ленински позицеш тIа а латт, капиталистическии социалистическии ши система йолча хана воаш дахаш хилар, вIаший пайдане долча гIулакхашца цар экономически бувзамаш дегIаахa йиш хилар кхетадеш а да.

Новкъостий! Химически промышленностан керда предприятеш хьалъяра программа кхоачашъеча хана эггара чIоагIагIа теркам тIабахийта безаш да комплектни оборудовани ийяр Iалашделга. Из боккха лоархIам болаш хургда уж предприятеш хьалъяра ханаш лоацъярна а, иштта гIишлони-монтажни балхий мах байбарнеи, кхыдола зенаш кIезигдарнеи а.

ГIишлошъяра мах лохбарна иштта лоархIаме да, заводаш хьалъе эша проектно-сметни документацеш ший ханнахьа а дика а кийчдара болх вIаштIехьабаккхар.

Химически промышленностан предприятеш хьалъяра йола йоккха программа кхоачашъярaи, уж предприятеш кердача оборудованеца Iалашъярaи лелабу къовсам партийни, советски, боахама организацей теркама юккъе хила беза.

IV.
Iилма-тохкама болх вIашагIболларах дола цхьадола дешаш

Химически промышленность дIахо дегIайоалаяр, къаьстта полимерни материалаш — искуственнии синтетически хьоасий синтетически каучук, пластически массаш — хьаяр дегIадоаладар вIаштIехьадаргдац химически продукташ хьаяра эггара кердагIа йола технологии производствонна методаши кийчъярцеи уж производствонна юкъе йоалаярцеи мара.

Укх Пленума кийчлуш партен Центральни Комитете йир, Iилма-тохкамеи проектнии институтий болхлой, конструкторски бюрой, химически а машинашъеча а предприятей, цхьайолча совнархозий а моттигерча партийни организацей а болхлой совещани. Цига дийцар химически промышленность сихагIа дегIайоалаяр малагIча наькъаца кхоачашдуларгда хьажара гIулакх. Iилманхошеи промышленностан болхлошеи уж декхараш кхоачашде вайна новкъостал дергдола дуккха а дика а предложенеш йоалайир цига.

Совещане нийсхо йолаш белгалдаьккхар химен областе хоаддаме бола лоархIам, масса а оагIорахьара Iилма-тохкамеи опытнии балхаш дегIадоаладар долга. Керда полимерни материалаш хьаярна теоретически тохкамаши опытни балхаши шердарца а, цу юкъе физиканеи хименеи карагIдаьннача эггара кердагIа долча хIамаех пайда эцарца а мара кхоачашдулургдац оттадаь дола декхараш.

Советски Iилман деятелашеи инженераша-химикашеи доккха дакъа лаьцар дунен химически Iилма а техника а дегIа йоалаеча. Вай Iилманхоша керда наькъаш дехкад химически Iилман дуккхача областашка. Кхоачам ба академиков Лебедева, Зелинске, Фаворске, Курнакова балхашка хьажача. Вай мехка дунен тIа эггара хьалха кийчъяьй химически продукташ хьаяра хIанзарча дуккхача технологически методий кIийленаш.

Цунца цхьана бакъде дезаш да, СССР-е деррига химически Iилма дегIадар лакха латте а, цун цхьайола оагIонаш дикка тIехьайиса хилар. Из массанел а хьалха искусственнии синтетическии волокнаш а пластически массаш а деча областашта доагIа.

Iилмани техникани цу областе вай тIехьадисара керттера бахьан да, Iилма-тохкама а опытни а балхаш вIашагIдохкарца дола кхоачамбоацараш. Цо лохду хьахецача средстваехи Iилманхой балхахи пайда эцар.

Промышленностан Iилма-тохкама химически институташка балхаш деш ба эзараш Iилман болхлой, кхыбола специалисташ; Iилман балхашта хIара шерра-шера хьахецаш хиннад бIаьш миллионаш сомаш. Цу средстваехи низехи дикагIа пайда эцаш хилча, керттера проблемаш сихагIа а дукагIа а кхоачашъюлургъяр.

Цхьайолча институтий тематика тIа къаьстта белгалдоахаш керттера проблемаш дац, низаши кхоачамаши дуккхача, цкъаза башха ца эшача, темашка доаржаду. Иштта, масала, ит шерал совгIа болх баьб синтетически каучука Iилм-тохкама институто спиртах каучук даккхарна эша катализатор тоае гIерташ, из каучук доаккхаш йола метод кердача методашца нийсъйича къаенна а экономически пайдан йоацаш а йоаллашехьа а. Цу лабораторен болхлой масехк шу хьалха денз специалисташка иштта харцахьара болх байтара духьал а, синтетически каучук хьаяра техникеи экономикеи дегIайолаеш баьккха боккха гIа — мехкдаьттан газех каучук даккхара метод Iомаелгеи из арайоккхалгеи цу специалисташта тIадилла яхаш а бар. Дале а, 1956-ча шера мара раьза хиланзар химически промышленноста Министерство цу новкъосташа яхар тIаэца.

Цхьайола Iилман учрежденеш а Iилманхой а промышленностаца бувзам боацаш, къаьста балхаш деш ба, бIарчча шераш дIаух цар мехка цхьаккха а хIама ца луш. Цхьабола болхлой Iилман керда наькъаш ца лохаш, дуккхача ханашка къаьнара балхаш деш ба.

ЛоархIамерча даькъе Iилм-тохкама институтий балха эффективность лохлу шоайла вIаший бувзам болаш цар болх дIацабахьарах а, цар тематика тIа параллелизм хиларах а, цу гIулакхаша специалистех эца боагIача тайпара пайда а эцийтац, бехктокхам боацаш гIулакх леладар а хулийт.

Къаьстта опытни балхаш чакхдахара ханаш йIаьхлу. Дуккхача институтий опытни базаш яц, из база йолча метте, цо товарни продукци арахецара гIулакх леладу.

Химически промышленноста Министерство кIезига теркам бу Iилм-тохкама институтий балха, цар лоархIамера декхараш кхоачашдаьдий хьежац, институташта де дезаш дола новкъостал а дац. Цул совгIа, Министерствон цхьабола болхлой шоаш доал деш йола отраслеш технически дегIаяра йоакхо ца еш ба. Хьажал, масала, мишта дIадихьар, химически промышленность дегIаяра боккха лоархIам бола Iаламан мехкдаьттан газех ацетилен доккхаш йола метод арайоккхилга. Министрий заместителаша н.н. Новиковси Фроловси бехктокхам боацаш из гIулакх леладар бахьан долаш, 10 шера лийлар из проблема химически промышленноста Министерстван кхаь лакхерча управленешка гIолла.

Румынера хмически промышленноста болхлой из проблема Iомае вайла тIехьагIа болабенна боллашехь а, вайчарел кIезигах торонаш йоллашехь а из Iомаяь баьннаб, хIанз вайна технически гIо деш а ба, из бахьан долаш вай царна баркал а оал.

Ала дезаш да, СССР-а Iилмай Академе синтетически материалаш хьаярцеи царех пайда эцарцеи дувзаденна долча Iилман проблемай Iалаьмате кIезига теркам беш хилар.

Вай мехкарча Iилманхошта а инженерашта а хьалхишка, химически продукташ хьаярах дола Iилм-тохкамеи опытнии балхаш дегIадахкар тIехьадиса хилар дIадаккхара, доккха декхар эттад.

СССР-а Iилмай академен, союзни республикай академей, лакхерча дешара заведеней тIехьатетта йиш йоацача декхарех цхьа декхар, гарггача шерашка дунен тIа хьалхара моттиг хьалацара духьа, физикаи химени карахдаьннарех пайда а эцаш, полимерийи исходни материалийи областе теоретическийи хIама лахара Iилм-тохкама балхаши дар лархIа деза.

Полимерай областе дукхагIа эшаш йола проблемаш гарггарча шерашка кхоачашъяра лоархIамегIа долча Iилм-тохкама балхий перспективни план хила еза.

Iалаьмате доккхий декхараш латт, полимерни материалий областе балхаш деча отраслей Iилм-тохкама институташтеи заводашкарча лабораторештеи хьалхишка.

СССР-а Госплан, химически промышленноста Министерство, РСФСР-а, Украински ССР-а, Азербайджански ССР-а, кхыча союзни республикай Министрий советаш, иштта СССР-а Министрий совета паччахьалкхен комитеташ декхарийла я Iилм-тохкама балха хIара денна теркам бе а, Iилман керда карахдаьннараш производстван юкъе кхахьа а.

Iилм-тохкама база шеръярна, Iилм-тохкама балхий объем лакхъярна, синтетически материалаш хьаяра а, цар переработкан методаш араяхара а, уж бокъонца Iомаяра а ханаш лоацъярна 1958—1960 шерашка Iилм-тохкама учреждений сеть шеръелга лаьрхIад.

Экономически районашка, эггара дукхагIа Iилм-тохкама институтий опорни пункташ хила езаш йолча, центральни заводски лабораторешкеи предприятешкеи деча, Iилм-тохкама балхий объем дикка лакхъелга де деза. Цу гIулакхо лабораторешкара балхаш а, иштта опытни балхаш а кхоачашдара ханаш лоацъярга дига деза.

Новкъостий! Къаьгга ховш да синтетически материалаш хьаяр дегIадара программа толамца кхоачашъяр нахах, из гIулакх леладергдолча болхлойх, тийша хилар.

Iилм-тохкама а проектни а институтий, конструкторски бюро, опытни заводий, промышленни предприятей, гIишлош хьалъеча организацей болхлой шоай декхараш ший ханнахьа а дика а кхоачашде дог-безам долийтара духьа, цар хьийгача къих доагIача алапега хьажа а из лакхде а лаьрхIад. Цхьайолча коллективашта а, къаьсттача болхлошта а, эггара йоккхагIа йола проблемаш кхоачашъярах, Iилм-тохкамеи опытнии балхаш чакхдарах а цу балхаша гучадаьхараш промышленноста балхашта юкъе дахьарах а, ший ханнахьа мощносташ йолаялийтарах, производство Iомаярах, кердача оборудованени машинийи, автоматизацен кхоачамийи керда конструкцеш араяхарахи уж Iомадарахи тела премеш оттае лаьрхIад.

Къаьстта дика къахьегарца белгалбаьннача химически промышленноста а Iилман а болхлошта орденаш телара е уж Социалистически Къахьегама Турпалхочун цIи тилла оттабара духьал цхьаккха саг хургвац мот сона.

Вай мехка дукха ба химически производство дика Iомаяь специалисташи болхлойи. Вай я керда а чоалхане а химическии технологическии процессаш араяьха дика Iилманхой кадраш. Химически промышленность дегIайоалаярах оттадаь гIулакхаш кхоачашдарца, хетаргахьа, халкъа боахама кхыча отраслешкара цхьа дакъа специалисташ керда хьалъеча а болх бе йолалуча а химически предприятешка бахийта безаргба.

Цунах тарра тоаданза даргдац полимерни материалий, полупродуктай, царех хьаеча хIамай промышленноста специалисташ, химически машиностроенени автоматизацен кхоачамийи специалисташ кийчбара гIулакх, цу гIалакха керда институташи факультеташи хьа а йийла, иштта йолаш йола лакхера дешара заведенеш, шоай профилашка хьажжа, шер а еш.

Дика дIаоттаде деза дуккхача болхлоштеи инженерно-технически болхлоштеи полимерни материалаш хьаярахи халкъа боахаме царех пайда эцарахи дола Iилмани техникани керда араьха говзалаш йовзийтара гIулакх а технически литература арахецара гIулакх а.

Тешам боллаш ала мегаргда, вай Iилманхошеи инженерашеи химически промышленность дегIаяра декхараш а синтетически материалаши, полупродукташи, царех хьаяь хIамаши хьаяра методаш арадахареи, уж Iомадареи декхараш а кхоачашдергда аьнна.

Шеко йоацаш да, химен областе масса тайпара теоретически Iилм-тохкамеи балхаш дегIадахкаро вай мехкага касттача шерашка синтетически материалаш хьаяра хьалхле яккха торо хулийтарг хиллар.

Доккхий бехктокхамера декхараш отт проектни организацей болхлошта хьалхишка. Химически промышленность дегIайоалаярга дIадода ахча лоархIам боллаш лохдарна, керда предприятеш хьалъяра а царна проектировани яра а балхашта юкъера цIенхошттара кхоачамбоацараш дIадаха деза. Химически промышленносте боккха лоархIам болаш дола предприяти хьалъе моттиги производстван методи харжар дуккхагIа йолча хана вайцига технико-экономически лоархIам ца беш ду. Цудухьа дукха средстваш боарамал совгIа йоаю, гIишлонаш хьалъяра ханаш йIаьх а лу.

Проектни институташа мел леладу гIишлонаш хьалъярга дабода мах лохбелга, цу гIулакха эша торонаш химически промышленносте дуккха йоллашехьа а. Хьажал фу хьекхар, масала, цу гIулакха азотни промышленноста проектни институто баьча балхо. ПайданагIа йолча тайпара цехашта планировка ярах, агрегаташ йоккха ярах, дуккхагIа хIама хьадеш а пайданагIа йола оборудовании конструкцеши лелаярах озотни завод хьаярга дIабода мах 15 процент, е 100 миллион гаргта сом лохбаьб.

ЛарттIа уйла а яь къоастае еза предприяти хьалъе харжа моттиг а производствон метод а, проекташ тIа белгалдаха деза керда Iилмани техникаи карахдаьннараш юкъедоаладар а хIанзарча лакхера овсарле йолча технологически процессехи кердача оборудованехи производствон автоматизацехи пайда эцара. Дуккхача моттигашка типови проектах пайда эца а дIахо йодача хана гIишлонаш хьалъяра балхашта индустриализаци е а торо хургъйолаш, продукцен къаьстта тайпаш хьадеш йолча цехай оборудованен унификаци е еза.

Сихдаь химически промышленность дегIайоалаелга, эггара хьалха искусственнии синтетически хьоасийи, пластически массаши, кхыйола синтетически материалаш а йолаш, царех бахача нахаи промышленностаи эшачун кхоачамбе изделеш хьаелга, вахара эшаш а вIалла тIехьа даккха йиш йоацаш а да. Из декхар кхоачашделга дерригхалкъан гIулакх хинна дIаотта деза.

Масса йолча партийнии советскии органашкеи, халкъа боахама советашкеи, предприятей болхлошкеи, гIишлош хьалъерий организацешкеи, Iилма-тахкареи проектайи институташкеи терко яйта еза масса оагIорахьа синтетически материалаш хьаелга а царех пайда эцалга а дегIадоаладара лаьрхIа йола программа кхоачашъелга сихдара.

Боккха лоархIам бола паччахьалкхен декхар кхоачашдарца вай мехка экономика дегIайоалайирна бола керда шерра гIа боаккхилга хургда.

* * *

Новкъостий! ХIара денна дегIа ух вай низаш, тIехь-тIехьагIа лакхлуш а Советски экономика а, хIаьта цо вай коммунизмага бодача новкъа кхы сихагIа дахеи тIехьа тIайоагIача хана кхы а йоккхагIа коталонаш яхеи торо хулийт.

Касттача хана хьажа а тIаеца а езаргья вай 1959—1965 шерашта лаьрхIа СССР-а халкъа боахам дегIабоалабара перспективни план. Из план кхоачашъйиро мохк дикка дIагарга бугаргба, керттера экономически декхар, — исторически лоаццача ханашка хIара сага сих продукцеш яхара дикагIа тоаданнача капиталистически мехкашта дIатIехьа кхеа хьалха довла а, — кхоачашдара.

Вай дага лоаттаде декхарийла да дIахо йодача хана а вайна хьалхашка массарел тIех яза индустри дегIайоалайира декхар латталга, хIаьта индустрен низаца, масса хана техника хьалхишка а тетташ, промышленность тоаяь эрга а йоахаш, цасоццаш производствони халкъан материальни хьалеи боарам лакх бе а. ХIанз декхар да производство механизировать даь ца Iеш автоматизировать делга, хIаьта производстве болх беш вола саг визза, бокъонца вола командир а хургволаш, цунна машинашта командовать де а уж лелае а могаргдолаш. Цо торо хулийтаргъя дIахо балха ди лоацде, юкъереи лакхереи дешар шерра дIадоаржаде, социалистически культуреи, сага творчески хьинари дизза тоаде.

ДIахо еза промыленность дегIа йоалайирцен масса хана техника тоа йирцеи толамца кхоачаш дулургдац вайга долхаш-долхаш коммунизмага кхачара декхар. Езача промышленноста еш йола терко лаьгIъйир, экономика дегIайолаелга юхатохар, потребительски политикана тIаберзар, деррига хьамел даьр дуаш дагIалга хургдар. Цо, ший аргIагIа, тIехьа дисарга а дугаргда, юххера я хьалийца позицеш карара а йоахаргья.

Вай партес масса хана лела а яьй кхы дIахо чIоаггIа дела а ергья массарел а тIех еза индустри дегIайоалайира, хIаьта цун лардаца халкъа боахаман масса дола доакъош айдара ленински политика. Цунца халкъа эшаш дола предметаш хьадара лард а шеръю вай. Гарггарча ворхI шера пластически массаши синтетически кIувнаши хьадеш йола низ бола химически промышленность вIашагIъйолларeи кIадаши, трикотажни изделеши, барзкъаши кога гIирси, вахача эшаш йола хIамаши — массадола хIара советски сага эшаш мел дар хьаделга дикка лакхдеи, шерра йоаржаяь программа кийчъю вай хIанз.

Низ тIабахийта беза из доккха керда декхар толамца кхоачашдарна. Советски нах бокъонца доккхал де йиш йолаш ба вай мехко гарггарча шерашка химически промышленность дегIа-йоалайирна бIаь миллиард совгIа сом хьожадарах. Из — бокъонца бола Советски Союз экономически низ болаш хилара хьокхам ба. Цунца кхыдола халкъа боахаман доакъош а дегIадоаладерг ма-дий вай, эшача пропорцешка а хьежаш, еза промышленность дегIайоалаелга Iалаш а деш.

Советски Союз производствон боарамах Американ ВIашагIтехача Штаташта нийсъялча, капиталистически дуне тIехьа а дитача, тIаккха вай аргда: тха социалистически мохк хьалхагIа космосе а бахаб, хIаьта масса болча къахьегамхошта эггара лакхагIа бола вахара боарам Iалаш а бу цо.

Дукха ха я цхьан хана дерригача дунен тIа хьалхле лелаяь капитализм, дерригчулоацаш йола система йоаца. ТIеххьарча иттехшера капиталистически системацара хьа къаьстад социализман наькъ тIа даьнна дуккха мехкаш. Цу мехкашка керда социалистически гIулакхаши, доккхий материальнии духовнии рузкъаши вIашагIдехкаш а латт кхы а чIоагIагIа кхаьта вIашагIкхеташ латт дерригача дунен болхлой класси, деррига дунен прогрессивни адами тIехьадола социалистически мехкий къахьегамхой интернациональни низаш а.

Капиталистически мехкашкарча нахага кхы а сихагIа социалистически идеяш кертача чуяхийтарна, деррига низаш оарцатIа доах вай, шин система машара яхье капитализмал социализм тIех йолга дIахьокхарна. ХIанзарча капиталистически дуненна кертте латтар дикагIа дегIаена производство а дикагIа лакхбенна вахара боарам а бола Американ ВIашагIтеха Штаташ я. Цу мехка доал деча классий йоккхий торонаш я болхлой класса цхьацца дола лакхереи юкъереи торонаш йола доакъош ийца карадерзаде а, къахьегамхой буржуазен идеологена кара лелабе а.

Шин система яхьа котало яккхарна вай деза хIара сага сих продукци яккхара Американ ВIашагIтехача Штаташта тIехьакхе а хьалха довла а. Капитализмаца яхь лоаттаеш из гIулакх вай чакхдоакхаргда баллистически ракеташцеи, атомнии водороднии боамбашцеи а ца доаккхаш, дика вIаштIехьа даьннеи кхотаденнеи хиларца, производство кхы а лакхагIа лакхярца, берригача къахьегамхой вахара хьал кхы а лакхагIа айдергдолаш шортта материальни рузкъаш хьадарца.

Эггара тIех тоаяннача капиталистически паччахьалкхен производстван боарамга кхаьча цу тIа совцаргдац вай. Вай цул тIехьагIа кхы а сихагIа гIоргда коммунизмага боахам дегIабар сих а деш, халкъо халкъа хьадаь общественни рузкъа ма-могга сов а доаккхаш.

ТIаккха гургда-кх хIанз коммунизмах кхераш болча наха а, хIаьта социалистически мехкех лаьца бераш кхераде дувцача унзарча фаьлгашта тарра тайп-тайпара доацараш дувцача империализман лакеяшта а, бокъонца йола коммунизм фий.

Вай бакъахьа кхеташ хила деза буржуазни идеологена кIал а латташ капиталистий класса цунгара материальни гIулакх эшаш хиларца насел а деш болча наьха гIулакхех. Цунца дицде йиш яц дукхатIа йолча хана шийга кIезигагIа хIама кхаьчар дорхагIа хулалга. ЖIалей ординг хьаара иккхача, цу ординга юкъе цхьа зIамига жIалиг хилча из массарал чIоагIагIа Iеха а Iехаш когашта кIал лелхаш хул. ЖIалеш леладераша санна Iомаду монополисташа цу тайпара жIадигаш болхлой класса духьал.

ЛархIа дезаш да, капиталистически дунен тIа социализмана духьал шоашта хIама гуш ца хиларах болга. Нагахьа санна эггара цIенагIа болча меттаца бIарга-са дайнача сага са туш волчоа Iуйрина хозаленашка, хьакхеташ латтача малхага хьожача хана мел сакъердам ба аьнна дийцача, геттара хала да бIаргаш дайначоа из кхетаде. Из бахьан долаш бIаргаш дайначоа эгIаз аха йиш яц. Политически бIарга-са дайнарашца беш бола болх бIарга тIа дилла кIай тIера дIадоккхаш, маьлха зIанараш гургъйолаш, бокъонца вахарах лоIам хургболаш, сага бIаргаса юха метта оттаде гIертача хирурго санна бе беза.

Бакъда, кхы тайпа бIаргаш дайнараш а башой класс а хийца эггара бирсагIа дола капитализман пхьарч хинна латта капитала Iуй. Уж эггара хьалха тIа хехк империалисташа болхлой класса.

Бакъда, вахар ший гIулакх цадича Iергдац, хIаьта хIанз тувлабенна нах гайна-ганза социалистически строй тIех хилар кхетадеча а кхоачаргба.

Вай, коммунисташа, ях: капитализм йожаргъя, массадола ха кхоачаяннар даларах, доджарах тарра. Капитализм феодальни строяна метта енай, хIана аьлча феодализмаца нийсйича дикка прогрессивнегIа из хиннадаь. ХIанз капитализм дIайоалаш латт, цунна метта керда, дикка прогрессивнегIа йола социалистически общество енай. Из сиха дегIайогIаш а тIехьале ший йолаш а я.

Социализмас керда коталонаш яхарца кхы а дукхагIа марксистско-ленински теорен тIаозара низ, коммунизман идеяй низ чIоагIлургба. Вай тийша да эггара сийрдагIеи къаьгагIеи адама никъ хьахьокхаш бола из сийлахьа боккха хьехам массанахьа котбарг хиларах. Массанахьа саго сага эксплуатаци елга дIадоаккхаргда, тIом хила йиш йоацаш дола хьалаш а оттаргда, хIана аьлча коммунизман низаш царна духьал вала могаш цхьаккха а хургвоацаш лакхлургдоландаь. Китайски кицо йоах: «Нагахьа санна дерригача халкъо доаккха са даьккхача — дуIа хургда, нагахьа санна халкъо ког Iо тохе—дуне агаргда». Дерригача дунен къахьегамхой уйлайи гIулакхийи цхьоатIоно ший наькъа тIара, адама цун прогрессивни дегIаяра новкъарле еш мел дар, дIадоккхаргда.

Советски халкъо Коммунистически партен хьалхленца тIадийрзза сийлах-воккхача Ленина васкет кхоачашду, дог тийша хьалхишкахьа дода, шийна а дерригача адама а коммунизман дуненга бода никъ билларна низ а къахьегам а кхобац.

Редактор М. ЛЬЯНОВ.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Сталина, 23, телефоны: редактора 2-41-23, зам. редактора 2-07-01, отдела партийной жизни 2-25-72, корректорской — 2-30-91.

СФ01213 Типография им 11 августа 1918 года, проспект Революции 30/3. Заказ № 2787.